

ทฤษฎีแนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารกับความรู้ ความตระหนักและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตอำเภอพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยศึกษาถึงความสัมพันธ์ของพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารกับความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้ เป็นแนวทางการศึกษา

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสาร
2. ทฤษฎีเกี่ยวกับประสิทธิภาพของสื่อมวลชน และสื่อบุคคล
3. แนวความคิดเกี่ยวกับความตระหนัก
4. แนวคิดและทฤษฎีเรื่องการมีส่วนร่วม
5. แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
6. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
7. ทฤษฎีการยอมรับนวัตกรรม

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสาร

การเปิดรับข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ประกอบด้วย การเปิดรับข่าวสาร 2 ลักษณะ คือ 1) การเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชน และ 2) การเปิดรับข่าวสารจากสื่อบุคคล

ชาร์ล เค อัทกิน (Atkin, 1973 : 208) กล่าวว่า บุคคลที่เปิดรับข่าวสารมากยิ่งขึ้นมีหูตากว้างไกลมีความรู้ความเข้าใจในสภาพแวดล้อม และเป็นคนที่ทันสมัยทันเหตุการณ์กว่าบุคคลที่เปิดรับข่าวสารน้อย

โรเจอร์ส และสเวนนิ่ง (Rogers and Sevenning, 1969 : 3) ขยายแนวคิดเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อมวลชนให้กว้างขวางออกไปอีกโดยให้คำนิยามว่า สื่อมวลชนนั้นคลุมถึงสื่อห้าประเภทคือ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ วิทยุ นิตยสาร และโทรทัศน์ เหตุนี้คตินิยมในการวัดการเปิดรับสื่อมวลชนในความหมายของเขาทั้งสอง จึงต้องประกอบด้วยจำนวนรายการวิทยุที่รับฟังต่อสัปดาห์ การอ่านหนังสือพิมพ์ต่อสัปดาห์ ภาพยนตร์ที่ดูต่อปีและอื่น ๆ

ซึ่งในการเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชน ผู้รับสารอาจเปิดรับสารโดยผ่านกระบวนการในการเลือกรับข่าว (Selective Process) ซึ่งมีขั้นตอนต่าง ๆ คือ

1. การเลือกรับหรือการเลือกใจ (Selection Exposure) บุคคลจะเลือกเปิดรับสื่อ และข่าวสารจากแหล่งสารต่าง ๆ ตามความสนใจและความต้องการเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาหรือสนองความต้องการของตน

2. การเลือกใจความสนใจ (Selective Attention) นอกจากบุคคลจะเลือกเปิดรับข่าวสารแล้ว บุคคลยังเลือกใจความสนใจต่อข่าวสารที่ได้รับ ซึ่งสอดคล้องกับทัศนคติ และความเชื่อดั้งเดิมของบุคคลนั้น ๆ ในขณะเดียวกันก็พยายามหลีกเลี่ยงการรับข่าวสารที่ขัดต่อทัศนคติหรือความคิดดั้งเดิม ทั้งนี้เพราะการได้รับข่าวสารที่ไม่สอดคล้องกับความรู้สึกรู้สึกของเขา จะทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจ

3. การเลือกรับรู้และตีความหมาย (Selective Perception and Selective Interpretation) เมื่อบุคคลเปิดรับข่าวสารจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งแล้ว ผู้รับสารอาจมีการเลือกรับรู้และเลือกตีความสารที่ได้รับด้วย ตามประสบการณ์ของแต่ละคน ผู้รับสารจะมีการตีความข่าวสารที่ได้รับมาตามความเข้าใจของตนเองหรือตามทัศนคติ ประสบการณ์ ความเชื่อ ความต้องการ และแรงจูงใจของตนในขณะนั้น

4. การเลือกจดจำ (Selective Retention) หลังจากทีบุคคลเลือกใจความสนใจ เลือกรับรู้ และตีความข่าวสารไปในทิศทางที่สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อของตนแล้ว บุคคลยังเลือกจดจำเนื้อหาสาระของสารในส่วนที่ต้องการจำเข้าไว้เป็นประสบการณ์ ในขณะเดียวกันก็มักจะลืมข่าวสารที่ไม่ตรงกันกับความสนใจของตนเอง

ขั้นตอนในการรับสื่อนี้ ชแรมม์ อธิบายว่า ข่าวสารที่เข้าถึงความสนใจของผู้รับสาร จะมีแนวโน้มที่จะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น

สำหรับเหตุผลในการที่มนุษย์เลือกสนใจหรือตั้งใจรับข่าวสารอย่างไรจากสื่อที่นั้น นักวิชาการหลายท่านมีความเห็นสอดคล้องกันดังนี้

ไฟรด์สัน (Friedson) ไรเลย์ (Riley) และฟลาวเวอร์แมน (Elowerman) มีความเห็นว่า แรงจูงใจที่ต้องการเป็นที่ยอมรับของสมาชิกภายในสังคม จะเป็นสิ่งที่ช่วยกำหนดความสนใจในการเปิดรับข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ ก็เพื่อสนองความต้องการของตน บรากูการ์ณี่ เมอร์ตัน (Merton) ไรท์ (Wright) และวอปลิส (Waples) เรียกว่า "พฤติกรรมในการแสวงหาข่าวสาร" นักวิชาการเหล่านี้มีความเห็นตรงกันว่า ผู้รับข่าวสารจะเลือกรับข่าวสารจากสื่อใดนั้น ย่อมเป็นไปตามบทบาทและสถานภาพในสังคมของผู้รับสาร และเหตุผลในการรับข่าวสารก็เพื่อนำไปเป็นหัวข้อในการสนทนา ซึ่งจะทำให้ผู้รับสารรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับประสิทธิภาพของสื่อมวลชน และสื่อบุคคล

ในกระบวนการสื่อสารประกอบไปด้วยองค์ประกอบของการสื่อสารที่สำคัญได้แก่

- 1) ผู้ส่งสาร (Source) 2) สาร (Message) 3) สื่อ (Media) 4) ผู้รับสาร (Receiver)

องค์ประกอบทั้ง 4 นี้ จะมีความสำคัญในการกำหนดความสำเร็จของการสื่อสารที่ทำให้ผู้รับสารเกิดความรู้ ความเข้าใจ มีทัศนคติ และพฤติกรรมไปในแนวทางที่ผู้ส่งสารปรารถนา

1. สื่อมวลชน หมายถึง สื่อที่ทำให้ผู้รับสาร ซึ่งอาจจะเป็นบุคคลเดียวหรือกลุ่มบุคคลที่สามารถส่งข่าวสารข้อมูลไปยังผู้รับเป้าหมายจำนวนมาก และอยู่กันอย่างกระจัดกระจายได้ในเวลาอันรวดเร็ว สื่อมวลชนในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ สื่อมวลชนในกระบวนการสื่อสารมวลชน เป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารซึ่งมีลักษณะ โดยทั่วไปที่แตกต่างจากการสื่อสารในรูปแบบอื่น ๆ 2 ประการคือ

1) กลุ่มผู้รับสารจะต้องเป็นกลุ่มชนขนาดใหญ่ ซึ่งไม่ใช่ผู้ที่อยู่ในสังคมหรือมีประสบการณ์ร่วมกัน แต่เป็นกลุ่มชนที่มีความหลากหลาย และมีลักษณะที่แตกต่างกันไป ไม่จำเป็นต้องรู้จักหรือมีประสบการณ์คล้ายคลึงกันมาก่อน

2) สื่อที่ใช้ในการสื่อสารมวลชนจะเป็นประเภทสื่อที่สัมผัสได้ด้วยการมองเห็น (Visual Transmitter หรือ Visual Media) เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร สื่อที่สัมผัสได้ด้วยการฟัง (Audio Transmitter) เช่น วิทยุ และสื่อที่สัมผัสได้ด้วยการมองเห็นและการฟัง (Audio-Visual Transmitter) ได้แก่ โทรทัศน์ เป็นต้น

อิทธิพลของสื่อมวลชน

โจเซฟ ที แคลปเปอร์ (Joseph T. Klapper อ้างใน ประมว สดะเวทิน 2533 : 142) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับอิทธิพลของสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ที่มีต่อทัศนคติและพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของประชาชนไว้ดังนี้

1. อิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีต่อประชาชนนั้น ไม่ใช่อิทธิพลโดยตรง แต่เป็นอิทธิพลโดยอ้อม เพราะมีปัจจัยต่าง ๆ ที่กั้นอิทธิพลของสื่อมวลชน ปัจจัยดังกล่าว ได้แก่

1.1 ความมีใจโน้มเอียงของผู้รับสาร (Predispositions) ประชาชนจะมีความคิดเห็น ค่านิยม และมีความโน้มเอียงที่จะประพฤติ ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ก่อน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการคบหาสมาคมกับคนอื่น และสถาบันสังคมที่ตนเป็นสมาชิก เมื่อบุคคลผู้นั้นสัมผัสกับสื่อมวลชน ก็จะไปเอาทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมเหล่านั้นติดตัวมาด้วย

1.2 การเลือกของผู้รับสาร (Selective Processes) ประชาชนจะเลือกรับสารที่สอดคล้องกับความคิดเห็นและความสนใจของตน และจะหลีกเลี่ยงไม่ยอมรับสารที่ไม่สอดคล้อง หรือที่ขัดแย้งกับความคิดเห็น และความสนใจของตน ประชาชนจะพยายามตีความสารตามความเชื่อ และค่านิยมที่ตนมีอยู่เดิม และจะเลือกจดจำเฉพาะสิ่งที่สนับสนุนความคิด และความเชื่อของตน

1.3 อิทธิพลของบุคคล (Personal Influence) ข่าวสารจากสื่อมวลชนอาจไม่ได้ไปถึงประชาชนทั่วไป ในทันที แต่จะผ่านสื่อบุคคลหรือผู้นำความคิดเห็นก่อนจะไปถึงประชาชน ผู้นำความคิดเห็นมักสอดแทรกความรู้สึกนึกคิดของตนเข้าไปด้วย ผู้นำความคิดเห็น

มักจะเป็นคนที่ได้รับความเชื่อถือเลื่อมใส และไว้วางใจจากประชาชนทั่วไป จึงเป็นผู้มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นและการตัดสินใจของประชาชน

1.4 ลักษณะของธุรกิจด้านสื่อมวลชน (Economic Aspects) การดำเนินธุรกิจด้านสื่อมวลชน ในสังคมเสรีนิยมซึ่งมีระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนั้น สื่อมวลชนสามารถแข่งขันกันได้อย่างเสรี ต่างฝ่ายต่างเสนอความคิดเห็นและค่านิยมที่แตกต่างกันออกไป และประชาชนก็มีเสรีภาพในการที่จะเลือกเชื่อถือความคิดเห็นใดความคิดเห็นหนึ่งได้ และตัดสินใจว่าจะเชื่อสื่อมวลชนไหนดี

2. อิทธิพลที่สื่อมวลชนมีต่อประชาชน เป็นเพียงผู้สนับสนุนเท่านั้น คือสื่อมวลชนจะสนับสนุนทัศนคติ ทัศนคติ ความมีใจรักเอียง ตลอดจนแนวโน้มด้านพฤติกรรมของประชาชนให้มีความเข้มแข็งและพร้อมที่จะแสดงให้ปรากฏออกมาเมื่อมีแรงจูงใจเพียงพอหรือเมื่อมีโอกาสเหมาะสม

3. สื่อมวลชนอาจทำหน้าที่เป็นผู้เปลี่ยนแปลงประชาชนได้เช่นกัน จะเกิดขึ้นต่อเมื่อบุคคลมีความโน้มเอียงที่จะเปลี่ยนแปลงอยู่ก่อนแล้ว จากสื่อมวลชนสามารถเสนอสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของเขา เขาก็จะเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมได้ สื่อมวลชนจึงทำหน้าที่เป็นเพียงผู้เสนอหนทางในการเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมเท่านั้น

4. สื่อมวลชนสามารถสร้างทัศนคติ และค่านิยมใหม่ให้เกิดแก่ประชาชนได้ในกรณีที่อยู่คนนั้น ๆ ไม่เคยมีความรู้หรือประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นมาก่อน ทัศนคติและค่านิยมใหม่นี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลผู้นั้นรับสารที่เสนอเรื่องราวในแนวเดียวกันบ่อย ๆ เป็นอิทธิพลในลักษณะสะสมมิใช่อิทธิพลที่ก่อให้เกิดผลได้ทันทีทันใด หรือในระยะเวลายาว

เมลวิน แอล เดอเฟลอร์ (De Fleur, 1970) ให้แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับอิทธิพลของสื่อต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลไว้ 4 ทฤษฎี ดังนี้

1. ทฤษฎีความแตกต่างของแต่ละบุคคล กล่าวคือ โครงสร้างทางบุคลิกภาพส่วนบุคคลที่แตกต่างกัน เช่น ทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อ จะมีส่วนสำคัญต่อการกำหนดแบบการรับรู้หรือการเรียนรู้ของมนุษย์ เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และข่าวสารต่าง ๆ ที่แตกต่างกันตามทฤษฎีนี้ สื่อมวลชนจึงมีอิทธิพลในแง่สร้างการเรียนรู้ หรือการย้ำในสิ่งที่เขาารู้อยู่แล้ว

2. ทฤษฎีการจัดประเภททางสังคม กล่าวว่า บุคคลในกลุ่มเดียวกันย่อมจะ เปิดรับสารและมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อเนื้อหาของข่าวสารที่คล้ายคลึงกัน ทั้งนี้ เนื่องมาจากความใกล้ชิดสนิทสนมผูกพันของกลุ่ม ฉะนั้น สื่อมวลชนจึงมีอิทธิพลต่อกลุ่มคนเหล่านี้ ก็ต่อเมื่อส่งมาในลักษณะที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานของกลุ่ม

3. ทฤษฎีความสัมพันธ์ทางสังคม กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในกลุ่มแบบใหม่เป็นทางการ มีอิทธิพลต่อการสื่อสาร นักสังคมวิทยาชนบท เชื่อว่า เครือญาติของชาวนามีส่วนสำคัญต่อการตัดสินใจยอมรับ หรือไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ และชาวชนบทมีความผูกพันทางสังคมอย่างแน่นแฟ้นกับเพื่อนบ้าน ผู้นำความคิดเห็นในสังคมจะเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการเผยแพร่ข่าวสาร และการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมของบุคคลในสังคมนั้น ในกรณีเช่นนี้ สื่อมวลชนจะมีอิทธิพลต่อคนได้ในลักษณะ ทฤษฎีการสื่อสารสองขั้นตอน (Two-Step Flow Theory) ซึ่งต้องอาศัยอิทธิพลของบุคคล (Personal Influence) เข้าร่วมด้วย

4. ทฤษฎีบรรทัดฐานทางสังคม กล่าวว่า พฤติกรรมของบุคคลอาจขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานและสภาพแวดล้อมทางสังคม ถ้าสื่อมีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคม สื่อมวลชนอาจเพียงย้ำบรรทัดฐานเดิม และสร้างบรรทัดฐานใหม่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า สื่อมวลชนทำหน้าที่ทางอ้อม 3 ประการคือ 1) สื่อมวลชนจะส่งเสริมสนับสนุนหรือย้ำบรรทัดฐานทางสังคมให้ดำรงอยู่ต่อไป 2) สื่อมวลชนจะสามารถสร้างความรับผิดชอบร่วมกันให้เกิดขึ้นในสังคม 3) สื่อมวลชนสามารถเปลี่ยนแปลงแบบอย่างการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมของบุคคล โดยช่วยทำให้เกิดพฤติกรรมใหม่ แต่ต้องใช้ระยะเวลา

เออร์วิน พี เบตทิงฮอส (Bettinghaus, 1968) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนในสังคมไว้ว่า สื่อมวลชนเป็นเพียงตัวเสริมความเชื่อ และทัศนคติที่มีอยู่เดิมให้ฝังแน่นมากกว่าจะเปลี่ยนแปลงทัศนคติอย่างสิ้นเชิง แต่อาจเปลี่ยนแปลงการรับรู้ได้บ้าง ในขอบเขตจำกัดของประสบการณ์ สิ่งที่สื่อมวลชนเปลี่ยนแปลงได้มากที่สุด คือ อารมณ์ ส่วนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมยังไม่ปรากฏผลจากการวิจัยแน่นอนว่า สื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม แต่อย่างใด กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการสื่อสารระหว่างบุคคลทั้งสิ้น

วิลเบอร์ ชรามม์ (Schramm, 1973) ได้กล่าวว่า การสื่อสารเข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาได้สามลักษณะ ลักษณะที่หนึ่ง ประชาชนต้องได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนา ลักษณะที่สอง ประชาชนมีโอกาสเข้ามาร่วมในกระบวนการตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลง ลักษณะที่สาม ทักษะที่จำเป็นต้องได้รับการอบรมสั่งสอน เด็กต้องได้รับการศึกษา ผู้ประกอบอาชีพต่าง ๆ ต้องได้รับการเรียนรู้ในการปรับปรุงอาชีพของตนให้ก้าวหน้า

2. สื่อบุคคล (Personal Media) สื่อบุคคล หมายถึง ตัวบุคคลผู้ทำหน้าที่นำข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่ง โดยอาศัยการติดต่อสื่อสารแบบตัวต่อตัวระหว่างบุคคล 2 คน หรือมากกว่า 2 คนขึ้นไป สื่อบุคคลในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ญาติ พี่น้อง สามเณรหรือภรรยา เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เจ้าหน้าที่รัฐบาล เจ้าหน้าที่จากองค์กรเอกชน นิสิต นักศึกษา

การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication)

ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล Rogers และ Shoemaker ได้กล่าวไว้ในกรณีที่ต้องการให้บุคคลใด ๆ เกิดการยอมรับในสารที่เสนอไปหรือการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพที่สุดที่ใช้ในการกระตุ้นให้เกิดการตัดสินใจยอมรับสารนั้น ควรใช้การสื่อสารระหว่างบุคคล โดยให้สื่อบุคคลเป็นผู้เผยแพร่ข่าวสาร สื่อบุคคลนั้นจะเป็นประโยชน์มากในกรณีที่ผู้ส่งสารหวังผลให้ผู้รับเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมในการยอมรับสารนั้น นอกจากนี้ยังเป็นวิธีที่ช่วยให้ผู้รับสารมีความเข้าใจกระจ่างชัดต่อสาร และตัดสินใจรับสารได้อย่างมั่นใจยิ่งขึ้นด้วย

ประสิทธิภาพของสื่อบุคคล

การสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นการสื่อสารแบบสองทาง ผู้ส่งสาร และผู้รับสารสามารถซักถามหาความเข้าใจ และมีปฏิกริยาโต้ตอบซึ่งกันและกันได้โดยทันที จัดเป็นลักษณะที่เป็นประโยชน์มากในการใช้เครื่องจักรงูใจโจมตีผู้รับสาร ดังที่ เสดียร เชยประทีป (2525) ได้กล่าวถึงประสิทธิภาพของสื่อบุคคลไว้ดังนี้

1. สามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบบุคคลวิถึ ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจก็สามารถโต้ถามหรือขอข่าวสารเพิ่มเติมจากผู้ส่งสารได้ในเวลาอันรวดเร็ว ส่วนผู้ส่งสารก็

สามารถปรับปรุงแก้ไขสารที่ส่งออกไปให้เข้ากับความต้องการและเข้าใจของผู้รับสารได้ในเวลาอันรวดเร็วเช่นกัน

การที่ช่องสารที่เป็นสื่อระหว่างบุคคลมีระดับปฏิกริยาตอบสนองหรือปฏิกริยาสะท้อนกลับสูง สามารถทำให้ลดอุปสรรคของการสื่อสารที่เกิดจากการเลือกรับสาร การเลือกแปลหรือตีความสาร และการเลือกจำสารได้

2. สามารถจูงใจบุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังรากลึกลงได้

การสื่อสารระหว่างบุคคลนี้แบ่งออกเป็น การติดต่อสื่อสารโดยตรง และการติดต่อสื่อสารโดยกลุ่มดังนี้ (เสถียร เขยประทับ, 2525)

1. การติดต่อโดยตรง (Direct Contact) การติดต่อโดยตรงนี้ใช้สื่อบุคคลในการเผยแพร่ข่าวสารโดยวิธีเยี่ยมบ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีกับประชาชน วิธีนี้หากประชาชนหรือผู้รับสารสงสัยไม่เข้าใจก็สามารถซักถามทำความเข้าใจได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ผู้เผยแพร่ข่าวสารยังสามารถสำรวจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตัวผู้รับสารได้ด้วย ฉะนั้นในกิจการเผยแพร่ข่าวสารสร้างความเข้าใจ หรือชักจูงใจนั้นน่าไว้วางใจ จึงนิยมใช้การติดต่อสื่อสารโดยตรง แต่มีข้อจำกัดคือ การสื่อสารประเภทนี้ต้องใช้สื่อบุคคลเป็นจำนวนมากสิ้นเปลืองเวลา และแรงงานในการเผยแพร่ข่าวสาร

2. การติดต่อโดยกลุ่ม (Group contact of community public) ก็คือการติดต่อโดยผ่านกลุ่ม กลุ่มจะมีอิทธิพลต่อบุคคลส่วนรวม กลุ่มต่าง ๆ ช่วยให้การสื่อสารของบุคคลบรรลุเป้าหมายได้ ดังที่ Blumer (1969) กล่าวไว้ว่า "สังคมมนุษย์ประกอบด้วยกลุ่มที่ต่างชนิดกัน ส่วนใหญ่ชีวิตที่ร่วมกันอยู่ทั้งหมดจะประกอบกันเป็นแบบแผนปฏิบัติ และมีพฤติกรรมร่วมของบุคคล เมื่อกลุ่มมีความสนใจ มุ่งไปสู่ทิศทางใด บุคคลส่วนใหญ่ในกลุ่มก็จะมี ความสนใจไปในทางนั้นด้วย" การติดต่อโดยกลุ่มนี้ อาจทำได้โดยการประชุม อภิปราย และสนทนาภายในกลุ่มคือจัดกลุ่มคนที่มีความสนใจกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปให้สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีปฏิกริยาโต้ตอบกัน ซึ่งจะมีส่วนในการตัดสินใจยอมรับหรือปฏิเสธข่าวสาร

สำหรับประสิทธิภาพของสื่อมวลชนและสื่อบุคคลนั้น นักวิชาการทางการสื่อสาร ส่วนใหญ่ต่างเห็นพ้องต้องกันว่า สื่อมวลชนจะมีประสิทธิภาพมากกว่าสื่อบุคคล ในการให้ข่าวสารแก่คนจำนวนมาก เพื่อก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างถูกต้อง ส่วนสื่อบุคคลจะมีประสิทธิภาพมากกว่าในการชักจูงใจให้บุคคลมีทัศนคติต่อเรื่องนั้น ๆ ตามแนวทางที่มุ่งหวัง ดังเช่น

โรเจอร์ส (Rogers, 1978 : 291) ได้กล่าวเปรียบเทียบประสิทธิภาพของสื่อมวลชน และสื่อบุคคลไว้ว่า ผลจากการวิจัยต่าง ๆ พบว่า สื่อมวลชนสามารถเปลี่ยนแปลงการรับรู้ซึ่งหมายถึง การเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่การสื่อสารระหว่างบุคคลนั้นมีประสิทธิภาพมากกว่าเมื่อวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสารอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เพราะข่าวสารที่ถ่ายทอดออกจากสื่อมวลชนเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังแน่น หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของเบตทิงฮอส (Bettinghaus, 1968 : 180) ที่ว่า สื่อมวลชนเป็นเพียงตัวเสริมความเชื่อ และทัศนคติที่มีอยู่เดิม ให้ฝังแน่นมากกว่าจะเปลี่ยนแปลงทัศนคติอย่างสิ้นเชิง แต่อาจเปลี่ยนแปลงการรับรู้ได้บ้างในขอบเขตจำกัดของประสบการณ์ ฉะนั้น สื่อมวลชนจึงเป็นเพียงแหล่งความคิด และเป็นผู้วางแนวทางในการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์นั้นเป็นผลจากการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลแบบเห็นหน้า เห็นตากันทั้งสิ้น

แคทซ์ และ ลาซาสเฟล (Katz and Lazarsfeld, 1955 : 27) ก็เห็นพ้องต้องกันว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีผลต่อการทำให้ผู้รับสารยอมรับที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และยอมรับที่จะให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มากที่สุด ฉะนั้นสื่อบุคคลจึงมีความสำคัญมากกว่าสื่อมวลชนในขั้นจูงใจ ส่วนสื่อมวลชนจะมีความสำคัญกว่าในขั้นของการให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง และอาจมีผลบ้างในการสร้างทัศนคติในเรื่องที่บุคคลยังไม่เคยรับรู้มาก่อน

สำหรับปัจจัยที่ทำให้การติดต่อสื่อสารโดยผ่านสื่อบุคคลมีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนทัศนคติของบุคคลมากกว่าการติดต่อสื่อสารโดยผ่านสื่อมวลชน ตามแนวความคิดของลาซาสเฟล และคณะมี 5 ประการคือ (Lazarsfeld and Menzel, 1968 : 97)

1. การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลสามารถจัดการเลือกรับสารของผู้ฟังได้ เนื่องจากการหลีกเลี่ยงการสนทนาหรือรับฟัง เป็นไปได้ยากกว่าการรับข่าวสารจากสื่อมวลชน นั้น ผู้รับสารอาจหลีกเลี่ยงไม่รับฟังเนื้อหาที่ขัดแย้งกับทัศนคติ และความเชื่อของตนหรือเรื่อง ที่ตนไม่สนใจได้ง่าย
2. การติดต่อสื่อสารแบบเผชิญหน้า เปิดโอกาสให้ผู้ฟังส่งสารสามารถปรับปรุง หรือเปลี่ยนแปลงเนื้อหาที่ใช้สนทนากันได้ในเวลาอันรวดเร็ว ถ้าหากเนื้อหาที่สนทนานั้นได้รับการต่อต้านจากกลุ่มสนทนา
3. การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลนั้น จะมีลักษณะง่าย ๆ เป็นกันเองจึงง่าย ต่อการชักจูงใจให้คล้อยตาม
4. ผู้รับสารส่วนใหญ่มักจะเชื่อถือในข้อตัดสินใจ และความคิดเห็นของผู้ที่เขารู้จัก และนับถือมากกว่าบุคคลที่เขาไม่เคยรู้จักมาก่อน แล้วมาติดต่อสื่อสารด้วย

นอกจากนี้ทฤษฎีการสื่อสารแบบหลายขั้นตอน (Multi-Step Flow of Communication) ยังได้กล่าวไว้ว่า ข่าวสารส่วนใหญ่ที่เผยแพร่จากสื่อมวลชนไปยัง ประชาชนเป้าหมายนั้น มักจะผ่านผู้นำความคิดเห็น (Opinion Leader) หรือผู้ที่เข้าถึง สื่อมากกว่าเสียก่อน แล้วบุคคลเหล่านี้จะนำเอาข่าวสารข้อมูลที่ได้รับไปเผยแพร่แก่ประชาชน เป้าหมายอื่นต่อไป ซึ่งในการถ่ายทอดข่าวสารแต่ละครั้งผู้ถ่ายทอดมักจะสอดแทรก ทัศนคติหรือความคิดเห็นของตนลงไป ทำให้ผู้รับสารคนท้าย ๆ ได้รับข่าวสารที่มีทัศนคติของ กลุ่มสนทนาแทรกมาด้วย ซึ่งมีผลไม่น้อยที่จะทำให้ผู้รับสารคล้อยตาม (Katz, 1955 : 377-452)

3. แนวความคิดเกี่ยวกับความตระหนัก (Awareness)

คาโรลเบิร์ต ดี ธูนส์ (1971 : 32) ได้กล่าวถึง "ความตระหนัก" อย่างสั้น ๆ ว่า ความตระหนักเป็นการกระทำที่เกิดจากความสำนึก (Consciousness)

อีเชนต์ และ อาร์โนลด์ (1972 : 11) ได้อธิบาย "ความตระหนัก" ในแง่ของ จิตวิทยาว่า ความตระหนักเป็นความสัมพันธ์ของความสำนึก (Consciousness) และ

เจตคติ (Attitudes) ความตระหนักเป็นภาวะของจิตใจ ซึ่งไม่อาจแยกเป็นความรู้สึกหรือความคิดเพียงอย่างเดียวโดยเด็ดขาด

เบนจามิน บีโรวลแมน (1973 : 38) ได้กล่าวถึง ความหมายของความตระหนักไว้ว่า เป็นภาวะการที่บุคคลเข้าใจ หรือสำนึกถึงบางสิ่งบางอย่างของเหตุการณ์ ประสบการณ์หรือวัตถุสิ่งของ

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2526 : 14) กล่าวว่า "ความตระหนัก" หมายถึง การที่บุคคลถูกคิดได้หรือการเกิดขึ้นในความรู้สึกว่า มีสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เหตุการณ์หนึ่ง หรือ สถานที่หนึ่ง ซึ่งการรู้สึกว่ามี หรือการได้ถูกคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความรู้สึกที่เกิดในสภาวะของจิตใจ แต่ไม่ได้หมายความว่า บุคคลนั้นสามารถจำหรือระลึกได้ถึงลักษณะบางอย่างของสิ่งนั้น

กรมวิชาการเกษตร กระทรวงศึกษาธิการ (2521 : 24) ได้ให้ความหมายของ "ความตระหนัก" ว่าหมายถึง ความรู้ตัวอยู่แล้ว คือการที่รู้ยู่ว่ามีอยู่หรือเป็นอยู่ แต่ไม่รู้ อย่างละเอียดดั่งแก่

เดวิด อาร์ แครทวอลล์ และคณะ (2523 : 99) ให้ความหมายว่า "ความตระหนัก" หมายถึงความรู้สึกไวต่อการมีอยู่ของปรากฏการณ์บางอย่างและของสิ่งเร้าบางอย่าง ซึ่งเราต้องการจะรับรู้

ซึ่งพอจะสรุปความหมายของ ความตระหนัก ได้ว่า หมายถึง เป็นสภาวะของจิตใจที่เกี่ยวกับความรู้สึก (feeling) ความคิด (idea) และความปรารถนาที่บุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง ด้วยการพูด เขียน หรือวิธีการอื่น ๆ โดยอาศัยระยะเวลาหรือประสบการณ์ หรือสภาพแวดล้อมในชุมชน หรือสิ่งเร้าภายนอก เป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลมีความตระหนักขึ้น หรือความตระหนักก็คือ ความสำนึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั่นเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างความตระหนักกับความรู้

ความตระหนักเป็นพฤติกรรมด้านอารมณ์ หรือความรู้สึก (Affective Domain) ซึ่งเกือบคล้ายความรู้ ซึ่งเป็นพฤติกรรมด้านสติของความรู้ ความคิด (Cognitive Domain) บัจจุบันด้านความรู้สึก หรืออารมณ์นั้นจะมีความสัมพันธ์กับบัจจุบันด้านความรู้และความคิดเสมอ (ประสาธ อิศรปริดา. 2533 : 177) ส่วนความรู้เป็นเรื่องที่เกิดจากข้อเท็จจริง ประสบการณ์การสัมผัส และการใช้จิตไตร่ตรอง คิดหาเหตุผล แต่ความตระหนักเป็นเรื่องของโอกาส การได้รับสัมผัสจากสิ่งเร้า หรือสิ่งแวดล้อมโดยไม่ตั้งใจ

กล่าวโดยสรุปคือ ความตระหนักและความรู้นั้น มีความสัมพันธ์กันคือ ทั้งความตระหนักและความรู้ต่างก็เกี่ยวข้องกับการสัมผัส และการใช้จิตไตร่ตรอง โดยมีความรู้เป็นข้อเท็จจริง กฎ กติกาซึ่งได้จากการสังเกต และการรับรู้ที่ต้องอาศัยเวลา ส่วนความตระหนักเป็นความรู้สึกในสภาวะจิตใหม่เน้นความสามารถในการจำหรือระลึกได้ อย่างไรก็ตาม การที่จะเกิดความตระหนักขึ้นมาได้นั้นก็ต้องผ่านการมีความรู้มาก่อน

การวัดความตระหนักเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน เพราะเป็นเรื่องของอารมณ์ ความรู้สึกจึงต้องอาศัยวิธีการวัดที่มีเทคนิคเฉพาะ ซึ่งอาจวัดได้โดยวิธีการสัมภาษณ์ แบบสอบถาม แบบตรวจรายการ (checklist) มาตรวัดอันดับคุณภาพ (Rating Scale) หรือการใช้ความหมายภาษา (Semantic Differential Technique หรือ S.D) (ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการวัดเพิ่มเติมได้ที่ ลัดดาวัลย์ หวังพานิช, 2528)

ความสำคัญของความรู้ต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ในการที่จะให้บุคคลมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาซึ่งประโยชน์ต่อตนเอง และส่วนร่วมในระยะยาวนั้น การให้ความรู้แก่บุคคลต่าง ๆ ในเนื้อหาที่ถูกต้อง อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงจะช่วยทำให้บุคคลเกิดความรู้ ความเข้าใจในการส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อม สร้างความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น รวมทั้งเป็นการฝึกทักษะ และปลูกฝังค่านิยมในการที่จะรับผิดชอบและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อไป

การดำเนินการให้ความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมแก่กลุ่มเป้าหมายก็ตาม การมีความรู้ที่ถูกต้องแม่นยำเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างมาก นอกจากความถูกต้องในเนื้อหาสาระทางสิ่งแวดล้อมแล้ว กระบวนการการให้ความรู้ ความเข้าใจก็เป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงเช่นกัน เพราะจะนำไปสู่การปฏิบัติหรือดำเนินการจัดการกับสภาพแวดล้อมของตนได้อย่างถูกต้อง

ความสำคัญของการมีความตระหนักต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทำให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดนั้น นอกจากกระบวนการให้ความรู้ความเข้าใจแล้ว การปลูกฝังจิตสำนึกและการพัฒนาความรู้สึกซาบซึ้งต่อสิ่งแวดล้อมทางที่ถูกต้องนับเป็นความจำเป็นอีกประการหนึ่งเช่นกัน เมื่อมีความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมแล้วการทำลายสิ่งแวดล้อมก็จะลดลง

การปรับปรุง หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางด้านความรู้สึก อารมณ์นั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคลแต่ละคน ดังนั้นในการปลูกฝังเรื่องอารมณ์ ความรู้สึก จึงควรจะทำตลอดเวลาที่มีโอกาสทำได้ แม้ว่าจะไม่ได้เห็นผลของพฤติกรรมในทันทีทันใดก็ตาม แต่ในอนาคตต่อไปถ้าการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นไปตามที่มุ่งหวังก็จะเป็นการส่งเสริมให้บุคคลมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนมีมากขึ้นและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อไปด้วย

4. แนวคิดและทฤษฎีเรื่องการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน ในกิจกรรมต่าง ๆ นั้น เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยที่มนุษย์เริ่มอยู่กันเป็นชุมชน ซึ่งเกิดได้หลายลักษณะ หลายรูปแบบ และหลายวัตถุประสงค์ จึงไม่มีนักวิชาการคนใดสามารถให้คำนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมได้อย่างครอบคลุมและถูกต้อง นอกจากนี้ข้อบ่งชี้เนื้อหาของการมีส่วนร่วมยังไม่กระจ่างชัดเท่าที่ควรอีกด้วย อย่างไรก็ตาม นักวิชาการจำนวนหลายท่านได้ให้คำนิยามคำว่า "การมีส่วนร่วม" ตามวัตถุประสงค์ของเนื้อหาที่เน้นเฉพาะตามความสนใจของตน

จากการรายงานการประชุมของ The Ad Hoc Group of Expert เรื่อง "Popular Participation as a Strategy for Promoting Community Level Action and National Development" (อ้างใน บุญชัย เกิดปัญญาวัฒน์, 2535 : 79) ได้กล่าวไว้ว่า "คำว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ไม่สามารถให้คำจำกัดความที่ตายตัวได้ และมีการให้ความหมายต่าง ๆ กันไปในแต่ละประเทศ หรือแม้แต่ในประเทศเดียวกัน ในการจะเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นต้องดูบริบท (context) ของแต่ละประเทศ และสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของประเทศนั้น" และการประชุมดังกล่าวได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมว่า

การมีส่วนร่วมของประชาชน จะนำมาซึ่งโอกาสที่จะทำให้สมาชิกของชุมชนและสังคมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมและมีอิทธิพลในกระบวนการพัฒนา และในการแบ่งสรรผลของการพัฒนาอย่างเป็นธรรม ซึ่งหมายถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเท่าเทียมกันในประเด็นของ

1. การสนับสนุนกระบวนการพัฒนา
2. การแบ่งสรรผลประโยชน์ จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม
3. การตัดสินใจในรูปของการกำหนดเป้าหมาย การวางนโยบาย การวางแผน และการปฏิบัติตามแผน ทั้งในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (Department of International Economic and Social Affairs, 1981 : 5)

ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ความหมายต่าง ๆ ก็คือ ความสำเร็จของกิจกรรมต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชนในการลงมือกระทำ ซึ่งจะต้องประกอบไปด้วยบุคคลและการกระทำ

ในทางรัฐศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชน มักจะกล่าวถึงในรูปของการปกครองแบบประชาธิปไตย ดังจะเห็นได้ในสมัยกรีกโบราณ นักปราชญ์ เช่น อริสโตเติล เป็นรูปของการปกครองแบบหนึ่งที่ประชาชนทั้งหมดเป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครองโดยตรง

Rousseau (อ้างใน เยาวลักษณ์ เชื้อขาว, อัดसानา : 1) ได้เขียนทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (A Participation Theory of Democracy) ไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมต้องอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพ ในการตัดสินใจว่าจะเลือกในการมีส่วนร่วมหรือไม่ ที่สำคัญคือจะต้องไม่มีใครเป็นนายใคร หรือเป็นนายแห่งชีวิตใคร
2. กระบวนการมีส่วนร่วมนั้น จะต้องอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคและความสามารถพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดการตระหนัก รับรู้ในความสำคัญของการมีส่วนร่วมของตนเอง

ในทางจิตวิทยา ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางจิตวิทยา (Active participation of Theory) ผลจากการวิจัยจิตวิทยาสังคมบางเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้ให้ข้อเสนอแนะว่า "การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทำให้เกิดขึ้นได้โดยการสร้างสถานการณ์ให้เกิดการมีส่วนร่วมในกลุ่มบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ"

การทำให้สมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การเกิดความรู้สึกผูกพันต่อเรื่องนั้น และมีส่วนในการปฏิบัติ จะทำให้บุคคล กลุ่ม ชุมชนเกิดความรู้สึกว่าตนได้ลงทุนให้ความคิดเห็น การตัดสินใจและอุทิศพลังงานทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งวิธีการแก้ปัญหา นั้น ๆ ซึ่งมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตนเอง เทคนิคในการก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม เช่น การกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจหรือการให้แรงเสริม (Rienforcement)

ในทางสังคมวิทยา สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523 : 28) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง พฤติกรรมอันประกอบไปด้วย การร่วมและการสมยอม ประพฤติตาม พฤติกรรม ความหวังของกลุ่มทางการเมืองและไม่ใช่ทางการเมือง ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายนี้ คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันนั่นเอง

William W. Reeder (อ้างใน บุญชัย เกติบุญญาวัฒน์, 2535 : 80) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่ม

Philippe Encyclopedia of Social Work ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าคือ การแบ่งอำนาจในการกำหนดนโยบายและตัดสินใจในการกำหนด หรือจัดสรรทรัพยากรซึ่งจะไม่สามารถทำได้โดยขาดความเข้าใจร่วมกันในจิตสำนึก และการประสานงานกันโดยการร่วมมือกันของบุคคลที่ส่วนใหญ่แสดงออกโดยผ่านกลุ่มตัวแทนในการกำหนดและหาแนวทางในการแก้ปัญหาาร่วมกัน ซึ่งในขณะนี้จะทำให้บุคคลและกลุ่มสามารถตัดสินใจในสิ่งที่กระทบต่อชีวิตของเขาโดยเฉพาะผลประโยชน์ที่เขาควรจะได้รับจากบริการต่าง ๆ (เล่มเดียวกัน : 81)

สหประชาชาติ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในฐานะที่เป็นกระบวนการในการพัฒนาไว้ว่า คือ การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น และมีพลังของประชาชนในระดับต่าง ๆ คือ

1. ในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากร ในการเห็นบรรลุเป้าหมายนั้น
2. ในการปฏิบัติตามแผนการหรือโครงการต่าง ๆ โดยสมัครใจ (United Nation. 1978 : 4)

จากความหมายของคำว่า "การมีส่วนร่วม" ที่ยกมาทั้งหมดนี้ การมีส่วนร่วมจึงประกอบไปด้วยปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ เป็นการเกี่ยวข้องทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ใช่เฉพาะแต่ด้านร่างกายหรือทักษะ กล่าวคือ ผู้มีส่วนร่วมจะมีส่วนเกี่ยวข้องทางจิตใจไม่ว่าแต่เฉพาะด้านการกระทำเท่านั้น
2. การกระทำการให้ เมื่อผู้มีส่วนร่วมมีความเกี่ยวข้องทั้งด้านการกระทำและจิตใจแล้วก็เท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กระทำการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม (group goal) โดยเหตุนี้การมีส่วนร่วมจึงเป็นมากกว่าการยินยอมที่จะกระทำตามคำสั่ง ซึ่งเป็นการกระทำโดยปราศจากการยินยอมพร้อมใจ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การมีส่วนร่วมจึงเป็นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และจิตใจแบบ "บุคลวิถึ" คือมีการติดต่อสื่อสารทั้งไปและกลับระหว่างบุคคลและกลุ่ม

3. การมีส่วนร่วมรับผิดชอบ เมื่อเกิดการเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์ และได้กระทำการให้แก่สถานการณ์กลุ่มนั้นแล้ว ผู้มีส่วนร่วมจะเกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกับกลุ่มนั้นด้วย เพราะการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคมที่บุคคลเกี่ยวข้องอยู่กับกลุ่ม และต้องการเห็นผลสำเร็จของการทำงานนั้น ๆ ด้วย

โดยสรุปอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า (เล่มเดียวกัน : 82)

การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือ ร่วมใจ + การประสานงาน + ความรับผิดชอบ
(participation) = cooperation + coordination + responsibility

ความร่วมมือร่วมใจ หมายถึง ความตั้งใจของบุคคลที่จะเข้ามาทำงานร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

การประสานงาน หมายถึง ความรู้สึกผูกพันในการทำงานและในการทำให้เชื่อถือว่าว่างใจ

ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงอาจหมายถึง การกระทำกิจกรรมใด ๆ ร่วมกับกลุ่มเพื่อก่อให้เกิดบรรลุถึงวัตถุประสงค์ ซึ่งจะต้องกระทำโดยอาศัยช่วงระยะเวลาที่ถูกจังหวะและเหมาะสม และในการกระทำกิจกรรมดังกล่าวจะต้องเกิดความรู้สึกผูกพันของบุคคลนั้นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

แนวความคิดของการมีส่วนร่วม

แนวคิดเกี่ยวกับการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนนั้นได้บังเกิดขึ้นกับชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งการมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิด 3 ประการคือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลของบุคคล ซึ่งบังเอิญต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม

2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น
ผลักดันไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนา
การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำการที่สนองตอบ
ความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่มากกว่าที่เกี่ยวกับกิจกรรมนั้น

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมยังอาจจะเกิดจากแนวคิดอื่น ๆ เช่น

1. ความศรัทธา ที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชน
มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การบำเพ็ญประโยชน์

2. ความเกรงใจ ที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ มีเกียรติยศตำแหน่ง ทำให้
ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วยทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธา หรือความเต็ม
ใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอให้ช่วย

3. อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบ
บังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บังคับให้ทำงาน

เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

การพัฒนาจะต้องเริ่มจากประชาชนและประชาชนต้องช่วยตนเอง ซึ่งก็หมายความว่า
การที่ประชาชนจะริเริ่มและช่วยตนเองได้นั้น ประชาชนต้องมีโอกาสที่จะเข้ามา
มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาเสียก่อน กล่าวคือ ต้องมีเงื่อนไขสำคัญอย่างน้อย 3 ประการดังนี้

1. ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
2. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม
3. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม

ซึ่งถ้าหากขาดเงื่อนไขอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนก็จะ
ไม่เกิดขึ้นเลย

นอกจากเงื่อนไขทั้ง 3 ประการที่กล่าวมาแล้ว ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังต่อไปนี้ คือ (บุญชัย เกิดปัญญาวัฒน์. 2535 : 85)

1. ประชาชนต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วมก่อนเริ่มกิจกรรม การมีส่วนร่วมไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในสถานการณ์ฉุกเฉิน
2. ประชาชนต้องไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ในการมีส่วนร่วมมากกว่าที่เขาประเมินผลตอบแทนที่จะได้รับ
3. ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น
4. ประชาชนต้องสามารถสื่อสารกันรู้เรื่องทั้งสองฝ่าย
5. ประชาชนต้องไม่รู้สึกกระทบกระเทือนต่อตำแหน่ง หน้าที่ หรือสถานภาพทางสังคม หากจะมีส่วนร่วม

รูปแบบของการมีส่วนร่วม

รูปแบบของการมีส่วนร่วมนี้อาจจำแนกออกได้ 3 ประการ ตามลักษณะของการมีส่วนร่วมดังนี้

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน เช่น การรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านจัดโครงการทอดผ้าป่าต้นไม้
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยผ่านองค์กรผู้แทนประชาชน เช่น กรรมการกลุ่ม กรรมการหมู่บ้าน
3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อใดก็ได้

แบบอย่างของผู้มีส่วนร่วม

เราอาจแบ่งผู้มีส่วนร่วมออกเป็น 3 แบบ คือ

1. เป็นผู้กระทำการ คือผู้ที่ก่อให้เกิดการพัฒนา หรือกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งขึ้นมา

2. เป็นผู้รับผลการกระทำ คือได้รับผลจากกิจกรรมโดยตรง
3. เป็นสาธารณชนทั่วไป คือประชาชนทั่วไปที่มีได้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง

แต่ถ้ามีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

ขอบเขตของการมีส่วนร่วมของประชาชน

ประเด็นเรื่องขอบเขตของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีผู้พิจารณาไว้ 2 ทางคือ ทางแรกพิจารณาจากกิจกรรมการพัฒนา คือพิจารณาว่าประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมหรือขั้นตอนใดในการพัฒนา และทางที่สองพิจารณาจากลักษณะการเข้าร่วมของประชาชน คือ ดูว่าประชาชนเข้าร่วมอย่างไร

1. ขั้นตอนในการพัฒนา ตามความเห็นของ ม.ร.ว.อภินันท์ (1982) กล่าวว่า ประชาชนอาจเข้าร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ของการพัฒนา 4 ขั้นตอน คือ
 - ก) ขั้นตอนการค้นหาคำปรึกษา กำหนดสาเหตุของปัญหา จัดลำดับของความสำคัญ และหาแนวทางแก้ไข
 - ข) ขั้นตอนการตัดสินใจ เลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
 - ค) ขั้นตอนการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
 - ง) ขั้นตอนการประเมินผลงานของกิจกรรมการพัฒนา

ซึ่งขอบเขตการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ ประชาชนอาจเข้าร่วมในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือเข้าร่วมในทุกขั้นตอนก็ได้

2. ลักษณะการเข้าร่วมของประชาชน ขอบเขตการเข้าร่วมเช่นนี้ พิจารณาว่าประชาชนเข้าร่วมทำอะไรบ้างตามแนวคิดของ โคเฮน และอัฟฮอฟ (John M. Cohen and Norman T Uphoff, 1977 : 6) ประชาชนอาจเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไรและอย่างไร เข้าร่วมในการนำโครงการไปปฏิบัติโดยเสียสละทรัพยากรต่าง ๆ หรือร่วมมือในความพยายามประเมินผลโครงการ

อย่างไรก็ตามลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนอาจจะเข้าร่วมในลักษณะใดก็ได้ ซึ่งผู้เข้าร่วมอาจจะเป็นผู้ที่ทั้งบุคคลภายในหรือภายนอกชุมชน โดยอาจจะพิจารณาได้จากประโยชน์ที่จะได้รับหรือประสบการณ์ที่ได้รับในอดีต ซึ่งมีผลกระทบต่อกิจกรรมนั้น ๆ

ปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชน

ม.ร.ว.อภินันท์ รพีพัฒน์ พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจถูกจำกัดโดยลักษณะโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมไทย เช่น ความเกรงใจมีผลทำให้คนบางกลุ่มในชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้มีฐานะดีมักได้รับเลือกจากเจ้าหน้าที่ของรัฐให้มีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ และชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมก็เนื่องจากความเกรงใจผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือนายอำเภอขอร้องขอให้เข้าร่วม นอกจากนี้ลักษณะอีกประการหนึ่งซึ่งจำกัดการมีส่วนร่วม ได้แก่ การไม่แสดงความเห็น ซึ่งอาจเกิดจากความเกรงใจหรือความกลัว (Rubin, 1973. อ้างใน บุญชัย เกิดปัญญาวัฒน์, 2535 : 88)

ข้อสังเกตของ ม.ร.ว.อภินันท์ รพีพัฒน์ สะท้อนลักษณะประการหนึ่ง ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานของการมีส่วนร่วม คือลักษณะการครอบงำโดยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลซึ่งไม่ส่งเสริมหรือไม่ให้ความสนใจการมีส่วนร่วมของบุคคลส่วนใหญ่ ดังที่ผู้วิจารณ์ว่า ปัญหาวิกฤตการณ์ปัจจุบันที่ก่อให้เกิดความยากจนทับทวีขึ้นนี้ มิได้เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เลี่ยงไม่ได้ แต่เป็นผลของความตั้งใจแต่ครั้งอดีตที่จะแยกชาวชนบทส่วนใหญ่ออกจากกระบวนการวางแผนและกระบวนการพัฒนา ความตั้งใจที่จะหลีกเลี่ยงการปฏิรูปสถาบันและโครงสร้างรวมทั้งการปฏิรูปการเกษตรและการเน้นหนักแต่เพียงการเพิ่มผลผลิตเท่านั้น

"คนที่ต้องอาศัยระบบนิเวศน์เป็นฐานชีวิต เขาจะเข้ามาบงกชิ่งและอนุรักษ์ และทำเป็นฐานชีวิตของเขา แต่คนที่เข้าไปเอาผลประโยชน์ต่างหากที่เราต้องหาทางป้องกันโดยกฎหมาย โดยมาตรการของรัฐและโดยมาตรการของชาวบ้านเอง" (เอนก นาเคบุตร, 2533)

ไม่เพียงแต่จะเกิดการครอบงำโดยองค์กรของรัฐและผู้ปกครองเท่านั้น กลุ่มผู้มีผลประโยชน์หรือบางครั้งผู้นำในระดับท้องถิ่นเองก็มีส่วนในการครอบงำการพัฒนาด้วย ซึ่งผู้

นำเหล่านี้มักจะเป็นผู้มีฐานะดีมีอำนาจและมีอิทธิพลในท้องถิ่นและมีความสามารถในการติดต่อประสานงานกับข้าราชการ หรือตัวแทนของกลุ่มบุคคลและองค์กรภายนอกได้เป็นอย่างดี ลักษณะความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองระหว่างบุคคลในท้องถิ่นจึงมีผลกระทบต่อ การมีส่วนร่วมของประชาชน ดังที่ ม.ร.ว.อศิน ชีว่าคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจเท่าเทียมกัน และมีปัญหาาร่วมกันอาจเข้าร่วมแก้ไขปัญหามาและช่วยเหลือกันได้

ปัญหาอื่น ๆ ที่เป็นอุปสรรคของการมีส่วนร่วมได้แก่ ความไม่รู้เรื่องที่เกิดจากการไร้การศึกษา การไม่สามารถเข้าถึงแหล่งสื่อมวลชน และระดับการศึกษา ความแตกต่างทางด้านสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม ถูกควบคุมโดยคนจำนวนน้อย ขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากร หรือกลไกควบคุมระบบเศรษฐกิจอย่างเข้มงวด นอกจากนี้การแบ่งแยกในสังคม เช่น ภาษา เพศ อายุ อาจมีผลกระทบต่อ การมีส่วนร่วมด้วย

การที่บุคคลจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมก็คือ ด้วยความสำนึกของตนหรือด้วยการชักจูงจากผู้อื่นย่อมจะเป็นผลมาจากระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ความผูกพัน และความสำนึกที่มีต่อสิ่งแวดล้อมโดยมองเห็นถึงผลกระทบที่เขาจะได้รับ มีความรู้สึกที่สิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องสำคัญ เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของตน สิ่งเหล่านี้จะเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดให้ประชาชนเข้ามาร่วมในโครงการอนุรักษ์ เพราะพวกเขาจะได้รับผลจากการเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรง เช่น พวกเขาจะได้รับความรู้จากป่า มีน้ำในลำธารสำหรับอุปโภคบริโภค ตลอดจนมีอาหารอย่างอุดมสมบูรณ์ มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นและพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันเราต้องยอมรับว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง (ยูวัลด์ วูล์ฟเมรี, 2526 : 20)

5. แนวความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

ความหมายของสิ่งแวดล้อม

ความหมายของ "สิ่งแวดล้อม" นี้ มีผู้ให้ความหมายแตกต่างกันไป ซึ่งจะนำเสนอโดยสังเขปดังนี้

ในทางชีววิทยา Haynes (1978 : 61) ให้ความหมายว่า สิ่งแวดล้อมหมายถึง ทุก ๆ สิ่งที่อยู่รอบ ๆ และมีผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตหนึ่งก็คือ สิ่งแวดล้อมของสิ่งนั้น

จาเจริญ เบญจวิทย์วิไล (2518 : 1) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมคือ สิ่งที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวเราทั้งส่วนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ ฯลฯ และ ส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เช่น ศิลปวัฒนธรรม สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ

โรภาส ธรรมวนิช (2518 : 69) กล่าวว่า คำว่า "สิ่งแวดล้อม" เป็นคำที่ กว้างมาก ซึ่งหมายรวมถึงสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต สิ่งที่มีมองเห็นได้และมองไม่เห็นได้ สิ่ง ที่สัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้

เฉลิมรัฐ จัมพานนท์ (2519 : 2-3) ได้ให้ความหมายของคำว่า "สิ่งแวดล้อม" ไว้ว่า "สิ่งแวดล้อม" หรือ Environment นั้น เป็นคำที่มีความหมายรวม ทั้งมนุษย์เราเองและทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งใกล้และไกล มองเห็นได้และมอง เห็นไม่ได้ ซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์เป็นอย่างมาก

เกษม จันทรแก้ว (2523) อธิบายความหมายของคำว่า "สิ่งแวดล้อม" ว่า หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเราอาจเกิดโดยธรรมชาติเรียกว่า สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (Natural Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีเอกลักษณ์เฉพาะ ของแต่ละที่แต่ละแห่ง เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า ดิน อากาศ แร่ธาตุ ฯลฯ และเป็นสิ่งที่มนุษย์ สร้างขึ้น (Man-made Environment) ได้แก่ บ้านเรือน เมือง เขื่อน อ่างเก็บน้ำ ถนน วัฒนธรรม ศาสนา ประเพณี เป็นต้น สิ่งแวดล้อมเหล่านี้ก็คือ ทรัพยากรธรรมชาตินั่นเอง เพราะทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) นั้น หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยธรรมชาติและให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต้องการปัจจัยสี่จากสิ่งแวดล้อม มนุษย์มีความ สามารถทั้งสร้างและทำลายสิ่งแวดล้อมที่เป็นพืชและสัตว์พร้อมกันนี้มนุษย์ยังคงสามารถปรับ ตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมได้ดี ดังนั้น ไม่ว่าจะป็นดิน น้ำ อากาศ พืชพรรณ และสิ่ง แวดล้อมอื่น ๆ จะอยู่ภายใต้การบงการของมนุษย์ทั้งสิ้น ในสมัยก่อนมนุษย์ยังมีน้อย จึง สามารถนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้บริการได้โดยไม่มีผลกระทบต่อตนเอง เพราะธรรมชาติ

สามารถจะสร้างทดแทนขึ้นมาได้ทันความต้องการ ในปัจจุบันมนุษย์ได้เพิ่มปริมาณมากขึ้นและยังคงใช้ทรัพยากรธรรมชาติจึงส่งผลกระทบต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและมลภาวะอื่นภายในระบบนิเวศน์ของตนเอง ลักษณะการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้จึงเป็นเครื่องเตือนให้มนุษย์ต้องหาวิธีการที่จะจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นให้มีคุณภาพเหมาะสมต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ในปัจจุบันและในอนาคตเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตขึ้น

นักอนุรักษ์ธรรมชาติ (2525 : 80) ได้ให้คำอธิบายความหมายของ "สิ่งแวดล้อม" ว่า หมายถึง สิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมย่อมมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน

ศุภวิทย์ เปี่ยมพงศ์สานต์ (2530 : 1) ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมไว้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่แวดล้อมตัวมนุษย์อยู่ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ซึ่งมิได้มีแต่สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งมีทั้งสิ่งแวดล้อมทางด้านชีวกายภาพ (Biophysical Environment) และสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Sociocultural Environment)

ทวี ทองสว่าง (2530 : 3) ให้ความหมายสิ่งแวดล้อม หมายถึง วัตถุ พฤติกรรม และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา เช่น สภาพลมฟ้าอากาศ ดิน และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ สิ่งแวดล้อมเหล่านี้จะมีอิทธิพลเป็นตัวกำหนดรูปร่างความเป็นอยู่ รวมทั้งการอยู่อาศัยของแต่ละชีวิตหรือสังคมสิ่งมีชีวิตนั้น

จากความหมายของสิ่งแวดล้อมที่นักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้ให้คำอธิบายมาดังกล่าวแล้ว จึงพอสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมหมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ตามธรรมชาติและสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อชีวิตการดำรงอยู่ของมนุษย์ทั้งสิ้น

หน้าที่ของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ มีหน้าที่สำคัญ 4 ประการคือ

1. เป็นแหล่งที่มาของทรัพยากรธรรมชาติหรือวัตถุดิบสำหรับภาคเศรษฐกิจ
2. เป็นที่รองรับระบบต่าง ๆ ที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ (life support system)
3. ทาหน้าที่รองรับดูดกลืนและย่อยสลายของเหลือเศษ (residuals) จากการผลิตและการบริโภค
4. เป็นฝ่ายให้สิ่งที่เรียกว่าทรัพยากรธรรมชาติ (natural goods) เช่น ทิวทัศน์ ภูมิประเทศ ความงามของธรรมชาติ สภาพป่าตามธรรมชาติ เป็นต้น (ศุภวิทย์ เบียมพงศ์สานต์, 2530 : 2)

แนวคิดสำคัญเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

ในการศึกษา เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้นจำเป็นต้องศึกษาถึงแนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมดังนี้

ศุภวิทย์ เบียมพงศ์สานต์ (2530 : 3) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

1. บริการต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้รับจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ช่วยให้มีมนุษย์อยู่รอดได้ และทำให้ความอยู่ดีกินดีของมนุษย์ดีขึ้นเรื่อย ๆ หากมนุษย์รู้จักใช้บริการเหล่านั้นอย่างฉลาด
2. สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ มีขีดจำกัดในการรองรับของเหลือเศษที่เกิดขึ้นจากการผลิตและบริโภค
3. ระบบนิเวศน์ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ สามารถกลับคืนสู่สภาวะสมดุลได้หากการรบกวนจากภายนอกเป็นไปอย่างไม่รุนแรง
4. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติจะช่วยให้การพัฒนาเป็นไปได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว รวมทั้งมีการใช้ประโยชน์จากสัตว์ พืช และระบบนิเวศน์ต่าง ๆ ได้

ตลอดไป อีกทั้งยังเป็นการป้องกันมนุษย์ สัตว์ และพืชมิให้ได้รับผลกระทบกระเทือนทางด้านสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

G.H. Smith (อ้างใน ชวลิต หมั่นนุช, 2536 : 83) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม สรุปได้ดังนี้

1. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นเรื่องของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฉลาด: กิดประโยชน์ยาวนานและกว้างขวางมากที่สุด
2. การอนุรักษ์หรือจัดการกับทรัพยากรธรรมชาตินั้น จะต้องคำนึงถึงทรัพยากรทุกประเภทในเวลาเดียวกัน ไปด้วย
3. การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ชาญฉลาดนั้น จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมหรือสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติของมนุษย์
4. โดยทั่วไปแล้ว การอนุรักษ์ถือว่าเป็นมรรควิธีของการดำรงชีวิตอย่างหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคมที่มีบทบาทต่อชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก
5. การอนุรักษ์ใด ๆ จะประสบผลสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรนั้น ๆ และใช้อย่างฉลาดเพื่อให้เกิดผลต่อมนุษย์และสังคมโดยรวม
6. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ดีต้องอยู่ในระดับที่จะพียงฐานะความเป็นอยู่ที่ดีในระดับของการพัฒนาได้อย่างทั่วถึง และมีการกระจายการใช้ประโยชน์จกทรัพยากรอย่างทั่วถึงและกว้างขวาง
7. การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับทุกคนในทุกระดับทั้งในเมืองและชนบท
8. ความมั่นคงของประเทศจะขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและขึ้นอยู่กับคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นผู้ใช้ทรัพยากรของประเทศนั้น ๆ ด้ว
9. การทำลายทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าด้วยเหตุใดเท่ากับเป็นการบ่อนทำลายความเป็นอยู่ของมนุษย์และความเจริญของประเทศ
10. การดำรงชีวิตของมนุษย์ย่อมจะต้องขึ้นอยู่กับสิ่งมีชีวิตที่ต่างต้องเอื้อต่อกัน
11. มนุษย์จะต้องรู้และเข้าใจในธรรมชาติความเป็นไปตามธรรมชาติ

12. มนุษย์สามารถนำเอาวิทยาการต่าง ๆ มาช่วยเหลือนบรรเทาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติได้ แต่มนุษย์ไม่สามารถจะนำสิ่งใดมาทดแทนธรรมชาติที่เสียไปได้
13. การอนุรักษ์นั้นเป็นไปเพื่อความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ และเพื่อความสมบูรณ์และเป็นผลดีทางจิตใจ รวมถึงเพื่อความสมดุลตามธรรมชาติด้วย
14. ในขณะที่ประชากรของโลกเพิ่มขึ้นทุกขณะ แต่ทรัพยากรธรรมชาติกลับลดน้อยลงเรื่อย ๆ ซึ่งไม่มีใครทราบได้ว่าในท้ายที่สุดนั้น การใช้ทรัพยากรในอนาคตจะเป็นอย่างไร ถ้าหากทุกคนไม่เริ่มร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่นี้

โดยสรุปแนวความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่กล่าวไปแล้วนั้น เมื่อมาวิเคราะห์ถึงปัญหาของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในทั่วโลก ทำให้ตระหนักชัดเจนว่าถึงเวลาแล้วที่ทุกคนในทุกรัฐของโลกจะต้องร่วมมือกันและแสวงหาวิธีการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เอาไว้ด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่การดำรงชีพของมนุษย์อย่างมีคุณภาพ (Raymond Dasman อ้างใน ชวลิต วัฒนสุข. 2536 : 55)

ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เกิดจากการพัฒนาอย่างรวดเร็วด้านเศรษฐกิจตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา การทำลายทรัพยากรธรรมชาติบางครั้งได้ก่อให้เกิดผลร้ายต่อชีวิตมนุษย์ พืช และสัตว์ และผลพวงจากการพัฒนาโดยไม่มีคำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ปรากฏให้เห็นออกมาในรูปของมลภาวะต่าง ๆ ที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ซึ่งแนวคิดที่ถูกต้องในการพัฒนานั้นจะต้องคำนึงถึงผลกระทบจากสิ่งแวดล้อม (environment sund) ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผลการพัฒนานั้นก่อให้เกิดผลดีแก่ชีวิตของประชาชนอย่างแท้จริง (ระบัต เรือยรินราย อ้างใน ชวลิต วัฒนสุข 2536 : 36)

สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 ได้ระบุถึงสาเหตุของการเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมว่า

เนื่องจากเวลานี้ ปัญหาความเสื่อมโทรมของคุณภาพสิ่งแวดล้อม เช่น น้ำเสีย ดินเสีย อากาศเป็นพิษ ป่าไม้ต้นน้ำลำธารถูกทำลาย กำลังทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ปัญหาเหล่านี้มีผลสืบเนื่องมาจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของประชากรและการหลั่งไหลของชนบทเข้าสู่เมืองใหญ่ ๆ ประการหนึ่ง และการสร้างอุตสาหกรรมตลอดจนการนำเทคโนโลยีมาใช้โดยไม่คำนึงถึงผลสะท้อนที่จะตามมาในรูปความเสื่อมโทรมของคุณภาพสิ่งแวดล้อม ประการหนึ่ง และปัญหาเหล่านี้เพิ่มความรุนแรงยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ ซึ่งหากไม่ได้รับการป้องกันแก้ไขตั้งแต่ต้นมือแล้วก็จะเกิดความเดือดร้อนต่อชีวิต สุขภาพอนามัย และความเป็นอยู่ของประชาชนเป็นอันมาก

จากการศึกษาของนักวิชาการ พบว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นเกิดจากสาเหตุ ดังนี้

1. การเพิ่มขึ้นของประชาชน
2. การขยายตัวทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี
3. ค่านิยมที่ไม่เหมาะสม
4. ปัญหาการเมือง
5. ภัยธรรมชาติและอุบัติเหตุ (เช่น ใจ เลอาเวธิช อังกัน ชวลิต หมิ่นนุช,

2536 : 85)

แต่นักวิชาการบางท่านได้จำแนกสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมออกเป็นสาเหตุใหญ่ ๆ คือ เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และการกระทำของมนุษย์ (เล่มเดียวกัน : 85)

สำหรับการศึกษาปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แยกประเภทปัญหาป่าไม้ถูกทำลายออกเป็น 2 ประการ ดังนี้

1. ปัญหาป่าไม้ถูกทำลาย (deforest) ได้แก่ การสัมปทานป่าไม้และการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น การทำสวนยางพารา การทำสวนผลไม้ เป็นต้น
2. ปัญหาหน้าดินถูกทำลาย เนื่องจากการกัดเซาะของน้ำฝน เนื่องจากพืชคลุมดินไม่มีและผลสืบเนื่องมาจากการตัดไม้ทำลายป่า

ปัญหาของการตัดไม้ทำลายป่า นอกจากทำให้ชนิดพืชและสัตว์ป่าที่มีคุณค่าสูญหายไปเป็นจำนวนมากแล้ว ยังก่อผลกระทบในด้านสิ่งแวดล้อมและความสมดุลของระบบนิเวศน์หลายประการ เช่น การเพิ่มปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในบรรยากาศก่อให้เกิดความร้อนเพิ่มขึ้น ฤดูกาลเปลี่ยนแปลงความแห้งแล้ง อุทกภัย วาตภัย การพังทลายของดิน และคาร์บอน ดั้งนั้นจึงมีองค์การต่าง ๆ ทั่วโลก ร่วมกันอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรอื่น ๆ เอาไว้

6. แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ประวัติการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทย (นภาพร ศิริกุล, 2521 : 20)

ประวัติการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทย เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งพระองค์ทรงมองเห็นการณ์ไกล จึงมีพระราชดำริที่จะทำนุบำรุงและปรับปรุงทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ ซึ่งมีอยู่ในสมัยนั้นมากมาย โดยทรงโปรดฯ ให้ตั้งกรมราชเลขาภิบาล และกรมวิद्या กรมป่าไม้ กรมทะเลที่ขึ้น กรมคลองหรือกรมทลน้ำ ขึ้นตามลำดับ เพื่อควบคุมการทำเหมืองแร่ ป่าไม้ การไ้ที่ดิน และการไ้่น้ำ รวมทั้งกิจการที่เกี่ยวกับสัตว์ป่า และกิจการประมงด้วย นับเป็นการเริ่มต้นยุคของการอนุรักษ์ธรรมชาติขึ้นในประเทศไทย เป็นครั้งแรกในรัชสมัยนี้เอง และยังคงดำเนินงานเรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ยุคที่นับว่าก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทย ต่อมาก็คือ นับตั้งแต่เกิดปัญหาแม่กลองเน่า ในปี พ.ศ.2512 เป็นต้นมา เรื่อยไปจนกรณีทุ่งใหญ่นเรศวร การขุดคลองคอคอดกระ บีโรตริคมิคอลล เทมรัก สภาเนเรดาร์บนยอดดอยอินทนนท์ รวงจันทร์ ร่องไห้ป่าปรมาณู ฯลฯ เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีส่วนผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมขึ้นในหมู่นักเรียน นิสิต นักศึกษา ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ก่อให้เกิดชมรมอนุรักษ์ขึ้นเพื่อกระทำกิจกรรมในด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร กิจกรรมของชมรมอนุรักษ์ในสถาบันเหล่านี้มีส่วนทำให้ประชาชนและรัฐบาลเข้าใจ มองเห็นความสำคัญและหันมาสนใจในปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น แม้ว่ากิจกรรมเหล่านี้จะต้องประสบกับอุปสรรคนานัปการทั้งจากความไม่เข้าใจของประชาชน

ที่มีต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม จากบรรดานายทุนซึ่งเสียผลประโยชน์จากการนี้ อย่างไรก็ตาม นับว่าเป็นความสำเร็จที่น่าภาคภูมิใจที่แรงผลักดันนี้สามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนและของรัฐบาลให้เห็นความสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ จนเป็นผลให้การประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมขึ้นเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2518 และทำให้เกิดหน่วยงานสิ่งแวดล้อมระดับชาติขึ้น คือสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

ความหมายของการอนุรักษ์

นิวัติ เรืองพานิช (2517 : 3) กล่าวว่า "การอนุรักษ์" (Conservation) หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด ทั้งนี้จะต้องให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด

กรมอาชีวศึกษา (2523 : 1) การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์ และถูกต้องเหมาะสม หมตเปลืองและสูญเสียน้อยที่สุด และเกิดประโยชน์มากที่สุด และใช้ได้ยาวนานที่สุด

ทวี ทองสว่าง (2530 : 11-12) กล่าวว่า อนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด เป็นเวลานานที่สุดจะต้องให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด

"Conservation, the protection of resources need for the existence and pleasure of human being. conservation is the wise use as opposed to either borading or wasting of such rexources in order to benefit the largest number of person in present and future."
(New Standard Encyclopedia : 528)

"Conservation is the use of natural resources for the greatest number for the longest time." (B.J. Lonsdale, and Edward F. Doloder อ้างใน บุญลือ คชเสนีย์, 2532 : 27)

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Environment Conservation) หมายถึง การใช้สิ่งแวดล้อมอย่างฉลาดไม่เกิดผลกระทบต่อสังคมโดยรวม ดำรงไว้ซึ่งสภาพเดิมของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งการหาทางกำจัดและป้องกันมลภาวะหรือสิ่งแวดล้อมเป็นพิษไม่ให้เกิดขึ้นต่อสังคมมนุษย์

นิติ เรื่องพานิช (2528 : 15) ได้ให้แนวคิดในการจะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดผลนั้นมีแนวคิดการอนุรักษ์ 10 ประการ ดังนี้

1. ในการที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ในการรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่จะให้ต่อมนุษย์ทุกแห่งทุกมุม กล่าวคือ ต้องมีความรู้เกี่ยวกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จะมีผลต่อสิ่งแวดล้อมและจะให้ประโยชน์และโทษต่อมนุษย์ซึ่งอยู่ในแต่ละสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ อย่างน้อยต้องคำนึงถึงการสูญเสียเปล่า อันอาจจะเกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
2. รักษาทรัพยากรที่จำเป็นและหายากด้วยความระมัดระวัง พร้อมทั้งประโยชน์และการทำให้อยู่ในสภาพที่เพิ่มพูนทั้งด้านกายภาพ และเศรษฐกิจเท่าที่จะทำได้เท่าที่จะทำได้ รวมทั้งที่จะต้องตระหนักว่าการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปจะไม่เป็นการปลอดภัยต่อสภาวะแวดล้อม
3. ต้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้นั้นโดยอาศัยอัตราการผลิต (เพิ่มพูน) เท่ากับอัตราการใช้หรืออัตราเกิดเท่ากับอัตราตาย
4. ประชากรเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องประมาณอัตราการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของพลเมืองตลอดเวลา โดยพิจารณาความต้องการในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ
5. หาทางปรับปรุงวิธีการใหม่ ๆ ในการที่จะผลิตและการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งพยายามค้นคว้าสิ่งใหม่ ๆ เพื่อให้ประชาชนได้ใช้อย่างเพียงพอ

6. การให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อเข้าใจถึงความสำคัญในการรักษาความสมดุลตามธรรมชาติ ซึ่งจะต้องทำให้สิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาพที่ดี การให้การศึกษาอาจเป็นทั้งในและนอกระบบโรงเรียนและเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น วัย และคุณวุฒิเพื่อให้ประชาชนเข้าใจในหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ

7. การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้จะต้องคำนึงถึงความถูกต้องจากกาลเวลา

8. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ต้องคำนึงถึงทรัพยากรอย่างอื่นในเวลาเดียวกันด้วย ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่างมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

9. ในการวางแผนการจัดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดนั้น จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรม หรือสภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติ เพราะว่าวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองมาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น ๆ กล่าวโดยทั่ว ๆ ไป การอนุรักษ์ถือได้ว่าเป็นทางแห่งการดำเนินชีวิต เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์เป็นอันมาก

10. ไม่มีโอกาสใดที่การอนุรักษ์จะสำเร็จ นอกเสียจากผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์นั้น ๆ และใช้อย่างชาญฉลาด ให้เกิดผลดีในทุก ๆ ด้านต่อสังคมมนุษย์และการใช้ทรัพยากรให้อำนวยประโยชน์หลาย ๆ ด้านในเวลาเดียวกันด้วย

หลักการอนุรักษ์

ในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดผลดีต่อสาธารณะ ควรยึดหลักดังนี้ (ฝ่ายประชาสัมพันธ์กรมป่าไม้. มปป : 5-10)

1. การสำรวจตรวจหา (Exploration)

ประการแรกจะต้องสำรวจตรวจหาสิ่งที่เราต้องการนำมาใช้ประโยชน์ นักการป่าไม้จะเสาะแสวงหาพืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่สำคัญ ในการที่จะนำมาใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ นักธรณีวิทยาจะพยายามค้นหาแหล่งแร่ที่มีค่า ส่วนนักอุทกวิทยาก็ทำการสืบค้นหาแหล่งน้ำ

ต่าง ๆ นักการเกษตรก็จะสำรวจตรวจหาวิธีการปรับปรุงที่ดิน เพื่อใช้ในการเพาะปลูก
 วิศวกรรมก็พยายามค้นหาวิธีที่จะนำพลังงานจากดวงอาทิตย์มาสู่ประโยชน์ เป็นต้น

2. การป้องกัน (Protection)

เมื่อสำรวจทรัพยากรต่าง ๆ หรือสิ่งต่าง ๆ ที่ต้องการนำมาใช้ประโยชน์
 ได้แล้วก็ต้องมีการป้องกันมิให้ทรัพยากรเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงสภาพเป็นพิษภัย (pollution)
 เกิดความเสื่อมโทรม (deterioration) เกิดความเสียหาย (spoilage) หรือถูก
 ทำลาย (destruction) ไป ในอดีตที่ผ่านมาได้เกิดการสูญเสียทรัพยากรน้ำในหลาย ๆ
 วิธีทาง เช่น น้ำซึมรั่วหายไปจากคลองส่งน้ำ หรือการระเหยของน้ำจากอ่างเก็บน้ำ
 ความสูญเสียเหล่านี้อยู่ในวิสัยที่จะลดลงได้ ความเป็นพิษของน้ำและอากาศเป็นเรื่องที่ควบคุม
 ได้ แต่ทรัพยากรธรรมชาติอีกหลายอย่างที่ถูกทอดทิ้ง ก็จะเสื่อมโทรมไปเองตามธรรมชาติ
 ได้เหมือนกัน เช่น ป่าไม้ที่ไม่มีไม้ค้ำ ถ้าละทิ้งไม่ช่วยธรรมชาติในการบำรุงรักษาแล้ว พันธุ์ไม้
 ที่ไม่มีค่าอาจจะบุกรุกป่าขึ้นมากขึ้น จนพันธุ์ไม้ชนิดที่มีค่าต้องลดน้อยลงและเสื่อมสูญไป พื้นที่ที่
 ถูกละลายปล่องยให้หน้าดินถูกชะล้างด้วยแรงฝนและแรงลม ดิน ๗ ที่ตรงนั้นก็ค่อย ๆ
 เสื่อมค่าลงไปได้เช่นกัน มีพลังงานอีกมากมายที่ฝังตัวอยู่ในธรรมชาติ และยังไม่ได้ถูกนำมา
 ใช้ประโยชน์ ดังนั้น จึงมีแนวโน้มในอนาคตว่าควรจะต้องมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้
 เหมาะสมและมีการอนุรักษ์ที่สมควรประกอบกันไป

3. การลดอัตราการสูญเสีย (Reduction of waste)

หลักการสำคัญของการอนุรักษ์อีกข้อหนึ่ง คือ การบริโภคให้ถูกหลักเศรษฐศาสตร์
 และมีประสิทธิภาพ นั่นคือ เป็นการบริโภคที่มีการลดอัตราความเสื่อมโทรมมากที่สุด ทุก
 ครั้งที่มนุษย์ใช้ทรัพยากรย่อมจะมีสิ่งหนึ่งที่ทิ้งขว้างไปเสมือนของไม่มีค่าที่เรียกกันว่า
 "by product" นี่คือนี่ที่เราจะต้องอนุรักษ์และหาทางใช้ให้เป็นประโยชน์ ยกตัวอย่างทรัพยากร
 ป่าไม้ เมื่อทำการโค่นต้นไม้ลงจะต้องริดกิ่งก้านสาขาของต้นไม้ออก เพื่อสะดวกในการขนไม้
 ออกจากป่า กิ่งก้านที่ริดออกก็จะถูกทิ้งให้ผุเปื่อยอยู่บนที่นั้นแทนที่จะนำมาใช้ประโยชน์อย่างอื่น
 ได้ เช่น ทำไม้ชิ้นเล็ก ๆ สำหรับบุพื้นที่เรียกว่าบาร์เก้ หรือแม้แต่เศษซี้เลื่อยก็ควรนำมา
 เป็นส่วนประกอบของไม้อัดได้เช่นกัน ดังนั้น ด้วยวิธีทางใด ๆ ก็ตาม การนำประโยชน์

ทรัพยากรธรรมชาติให้เต็มที่ (fuller use) ซึ่งเท่ากับเราได้เพิ่มปริมาณของทรัพยากรนั้นไปในตัว

4. พยายามใช้สิ่งต่าง ๆ ที่มีคุณภาพรองลงมา (use lower-grade material)

การพยายามใช้สิ่งต่าง ๆ ที่มีคุณภาพรอง ๆ ลงมา และพยายามนำวิทยาการที่เหมาะสมเข้ามาช่วย เราก็อาจจะมีทรัพยากรเพิ่มขึ้นอีกหลายชนิด และพบคุณค่าของทรัพยากรเหล่านั้นมากขึ้น เท่าที่ผ่านมาแล้วมนุษย์มักจะเลือกใช้แต่ของดีหรือดีที่สุดในตลอดเวลาทั้ง ๆ ที่บางครั้งไม่จำเป็นที่จะต้องใช้ของที่มีคุณภาพสูงเช่นนั้นเลยก็ตาม เช่น สมัยก่อนนั้นผู้คนในจังหวัดภาคเหนือใช้ไม้สักทำรั้วบ้าน ทำหลังคาบ้าน และทำพื้น เป็นต้น

5. การปรับปรุงคุณภาพ (improve the quality)

ในขณะที่นักวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ ได้เรียนรู้วิธีใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณภาพชั้นรองลงมา และยังได้ศึกษาวิธีการที่จะปรับปรุงคุณภาพของทรัพยากรเหล่านั้นด้วย เช่น หาวิธีการที่จะปรับปรุงน้ำเสียให้ใช้ประโยชน์ได้อีก ที่ดินที่เสื่อมโทรมก็หาวิธีการปรับปรุงคุณภาพ เพื่อจะนำกลับมาใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกอีก เป็นต้น

6. การใช้สิ่งอื่นทดแทนกัน (substitution)

ในที่นี้หมายถึง การนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีเหลือมาใช้ประโยชน์แทนทรัพยากรที่หาได้ยากขึ้น เช่น ใช้เสาเข็มคอนกรีตแทนการใช้ไม้เสาเข็มในการลงรากบลูกสร้างอาคาร เป็นต้น

7. การนำกลับมาใช้ประโยชน์ (re-cycling)

ในการผลิตต่าง ๆ ย่อมจะมีเศษวัสดุเหลืออยู่มาก เช่น เศษโลหะต่าง ๆ เป็นต้นว่า ทองแดง สังกะสี ตะกั่ว สิ่งเหล่านั้นนำไปหลอมกลับมาใช้ใหม่ได้อีก

หลัก 7 ประการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงเป็นหลักการเบื้องต้นที่จะต้องระลึกถึงไว้เสมอในการที่จะพัฒนาทรัพยากรก็ตามในอนาคต ความสัมพันธ์กันระหว่างทรัพยากรธรรมชาติแต่ละอย่างนั้นเป็นสิ่งที่มองข้ามไม่ได้ การจะใช้ทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่ง

7. ทฤษฎีการยอมรับนวัตกรรม

แนวความคิด: เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นับเป็นแนวความคิดใหม่ที่มีผู้ให้ความสนใจทั่วโลก แต่ยังมีประชาชนบางกลุ่มไม่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมดีพอ จึงถือได้ว่าแนวคิดดังกล่าวนี้เป็น "นวัตกรรม" สำหรับประชาชนโดยทั่วไป

ความหมายของนวัตกรรม

โรเจอร์ส (1971 : 18-19) ได้อธิบายความหมายของ "นวัตกรรม" ไว้ว่า นวัตกรรมหมายถึงความคิด (idea) การปฏิบัติ (practice) หรือวัตถุสิ่งของ (object) ใหม่ ๆ ซึ่งวัดได้จากตัวผู้รับนวัตกรรม นวัตกรรมบางอย่างอาจจะเป็นของเก่า หรือแนวคิดเก่าสำหรับสังคมหนึ่ง แต่อาจเป็นของใหม่สำหรับคนในอีกสังคมหนึ่ง หรืออาจหมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว แต่ยังมีได้นำมาเผยแพร่เช่น แนวความคิดเรื่องการสร้างรถไฟฟ้าในกรุงเทพมหานคร เป็นต้น

บาร์เน็ต (1963 : 7) ได้ให้ความหมายของ "นวัตกรรม" ไว้ว่า หมายถึงแนวความคิดต่าง ๆ แบบแผนพฤติกรรม หรือสิ่งสองใหม่ที่แตกต่างไปจากที่มีอยู่เดิม ของงานในที่ครอบคลุมไปถึงเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มองเห็น สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาททั้งห้า รวมทั้งที่เป็นแบบแผนพฤติกรรม ความประพฤติ ตามระบบสังคม ประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ตลอดจนสิ่งประดิษฐ์ วิทยาการใหม่ ๆ และสิ่งที่ไม่เห็นเป็นวัตถุ

คำว่า "ใหม่" ในเรื่องของนวัตกรรม จึงไม่จำเป็นต้องเป็นความรู้ใหม่ของคุณคน หรือเคยได้ยินได้ฟัง เรื่องดังกล่าวมาชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วก็ได้ แต่ยังไม่ได้พัฒนาทัศนคติที่จะชอบหรือไม่ชอบ จะยอมรับหรือปฏิเสธ นวัตกรรมจึงอาจเป็นความใหม่ในเรื่องความรู้

ทัศนคติ หรือเกี่ยวกับการตัดสินใจที่จะยอมรับนวัตกรรมนั้น (นิลนันทน์ เณลิมวงศาเวช.
2535 : 25)

องค์ประกอบในการเผยแพร่ นวัตกรรม

ในการเผยแพร่แนวคิด หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ไปสู่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลใดก็ตาม ประกอบด้วยองค์ประกอบในการเผยแพร่ 5 ประการคือ (Rogers, 1971)

1. ผู้ส่งสาร หรือผู้เผยแพร่ นวัตกรรม
2. นวัตกรรม
3. สื่อหรือช่องทาง
4. ผู้รับ นวัตกรรม

องค์ประกอบในการเผยแพร่ นวัตกรรมมีลักษณะคล้ายกับองค์ประกอบของการสื่อสาร โดยเฉพาะองค์ประกอบของการสื่อสารของ เดวิด เค. เบอร์โล (1950 : 30-32) ซึ่งประกอบไปด้วย S (แหล่งสาร) M (แหล่งสาร) C (ช่องสารหรือสื่อ) R (ผู้รับสาร) หรือ S-M-C-R Model และโรเจอร์ส (1971 : 90) ได้เปรียบเทียบการเผยแพร่ นวัตกรรมกับแบบจำลอง S-M-C-R โดยโรเจอร์ส ได้เพิ่มองค์ประกอบ E ซึ่งหมายถึง ผลกระทบ หรือผลของการสื่อสารดังนี้

ตารางที่ 2.1

องค์ประกอบของการสื่อสาร ตามแบบจำลอง S-M-C-R (E) (David K. Berlo)	แหล่งสาร (S)	สาร (M)	ช่องสาร (C)	ผู้รับสาร (R)	ผลของการ สื่อสาร (E)
องค์ประกอบของการ เผยแพร่แนวคิด (Rogers & Shoemaker)	- ผู้ประดิษฐ์ - เจ้าหน้าที่ส่งเสริม - พัฒนาการ - นักอนุรักษ์ ฯลฯ	นวัตกรรม (คุณสมบัติของ นวัตกรรมใน สายตาของผู้รับ - ประโยชน์เชิงที่ยาก - ความเข้ากันได้ - ความสลับซับซ้อน - ความสามารถทดลอง ใช้ได้)	ช่องสาร (ช่องสารมวลชน หรือ ช่องสารปัจเจกชน)	สมาชิกของ ระบบสังคม	ผลในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งอาจเป็น 1. การเปลี่ยนแปลงระดับ ความรู้ 2. การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ 3. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ตารางเปรียบเทียบองค์ประกอบของการสื่อสารกับองค์ประกอบของการเผยแพร่แนวคิด

จากแผนภาพจะเห็นว่าองค์ประกอบของการสื่อสารและการเผยแพร่ข่าวสารนั้นมีได้แตกต่างกันมาก ซึ่งอันที่จริงแล้วนวัตกรรม ก็คือสารหรือตัวสารซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งขององค์ประกอบของการสื่อสาร การเผยแพร่ข่าวสารก็มีลักษณะเช่นเดียวกับการเผยแพร่ข่าวสารของสื่อมวลชน เมื่อผู้รับสารได้รับความรู้ ข่าวสารเกี่ยวกับนวัตกรรมก็จะมีผลต่อการยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรมที่ถูกเผยแพร่ผ่านช่องทางหรือสื่อต่าง ๆ การที่บุคคลจะเปลี่ยนแปลงความรู้ ทัศนคติ หรือพฤติกรรมเกี่ยวกับนวัตกรรมที่ถูกเผยแพร่ ซึ่งก็หมายถึงการเปิดรับข่าวสารของบุคคลนั่นเอง

กระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมของบุคคล

กระบวนการในการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมของบุคคลจะผ่านขั้นตอน (stages) ต่าง ๆ จนกระทั่งขั้นสุดท้ายคือ การยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรมนั้น ซึ่งโรเจอร์ส และ ชูเมคเกอร์ (Rogers & Shoemaker, 1971 : 163-186) ได้แบ่งกระบวนการยอมรับนวัตกรรมของบุคคลออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ*

1. ขั้นความรู้ (Knowledge Stage)
2. ขั้นการจูงใจ (Persuasion Stage)
3. ขั้นการตัดสินใจ (Decision Stage)
4. ขั้นยืนยัน (Confirmation Stage)

คุณลักษณะของนวัตกรรม และอัตราการยอมรับนวัตกรรม

นวัตกรรมหรือแนวความคิดต่าง ๆ ที่ถูกนำไปเผยแพร่ต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดก็ตาม อัตราการยอมรับนวัตกรรมหรือแนวความคิดนั้นจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคุณลักษณะ 5 ประการคือ

*ดูรายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการยอมรับนวัตกรรมเพิ่มเติมได้ที่ Rogers and Shoemaker, 1971.

1. ประโยชน์ที่จะได้รับจากการยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรมนั้น
2. ความสอดคล้องกับวิถีชีวิต ค่านิยม และความต้องการของประชาชน
3. ความสลับซับซ้อนของนวัตกรรม
4. ความสามารถในการนำไปทดลองใช้ได้
5. ความสามารถสังเกตเห็นผลได้

คุณลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการตัดสินใจของประชาชน หากว่าการดำเนินโครงการใด ๆ ก็ตามประชาชนเห็นว่า ได้รับประโยชน์ ซึ่งอาจหมายถึง ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ การเสียค่าใช้จ่ายต่ำ หรือการมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น เป็นต้น ประชาชนก็จะยอมรับนวัตกรรมนั้นได้ง่ายขึ้น ขณะเดียวกัน ในการรณรงค์ใด ๆ ก็ตาม หาก ต้องการให้บรรลุเป้าหมายจะต้องศึกษาถึงความต้องการของประชาชนในสังคมนั้น ๆ ด้วย

ขั้นตอนในการยอมรับนวัตกรรม

โรเจอร์ส และชูเมคเกอร์ (Rogers & Shoemaker, 1971 : 163) ได้แบ่ง กระบวนการยอมรับนวัตกรรมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นความรู้ 2) ขั้นการจูงใจ 3) ขั้นการตัดสินใจ และ 4) ขั้นการยืนยัน ซึ่งคล้ายกับขั้นตอนในการยอมรับนวัตกรรม ของนักสังคมวิทยาชนบท คือ บิลและโบห์เลน (Beal and Bohlen, 1957 : 18) ได้ เสนอขั้นตอนในการยอมรับนวัตกรรมไว้ 5 ขั้นตอน พร้อมกับเสนอข้อสรุปที่เขาได้พบในการ วิจัยว่า

1. ขั้นการรับรู้ (Awareness Stage) : เป็นขั้นที่บุคคลเริ่มรับรู้และเรียนรู้ นวัตกรรมนั้น แต่ยังไม่ขาดรายละเอียด
2. ขั้นสนใจ (Interest Stage) : เป็นขั้นที่บุคคลมีความสนใจนวัตกรรมนั้น และแสวงหารายละเอียดเพิ่มเติม
3. ขั้นประเมินผล (Evaluation Stage) : เป็นขั้นที่บุคคลพิจารณาความเหมาะสมของนวัตกรรมมา วัตถุประสงค์ว่านวัตกรรมนั้นดีหรือไม่ ควรจะยอมรับหรือไม่ยอมรับ ซึ่งขั้นนี้จะอยู่ภายในจิตใจ ของบุคคลแต่ละคน

4. **ขั้นทดลองปฏิบัติ (Trial Stage) :** เป็นขั้นที่บุคคลนำเอานวัตกรรมนั้น มาทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง
5. **ขั้นการยอมรับ (Adoption) :** เป็นขั้นสุดท้ายเมื่อได้ทดลองปฏิบัติจนเป็นที่พอใจแล้ว ถ้าบุคคลเห็นว่านวัตกรรมนั้นมีคุณค่า เขาก็จะยอมรับนวัตกรรมนั้นนำไปปฏิบัติต่อไป

กระบวนการหรือขั้นตอนในการยอมรับนวัตกรรม ดังที่ โรเจอร์สและชูแมเกอร์ และตามทฤษฎีของบิลและโบทซ์เลน ซึ่งในแต่ละขั้นตอนของการยอมรับนวัตกรรมของบิลและโบทซ์เลนนั้นหน้าที่จะพบว่า ทุกขั้นตอนของกระบวนการยอมรับนวัตกรรมจะมีการสื่อสารเข้ามา มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเสมอ จึงอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาดังกล่าวถึงพฤติกรรมการสื่อสารของบุคคล จะเป็นสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้ในการศึกษาถึงกระบวนการยอมรับนวัตกรรมของบุคคล ดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2

ขั้นการรับรู้	ขั้นการแสวงหาความรู้	ขั้นประเมินผล	ขั้นการทดลองนำไปใช้	ขั้นการยอมรับ
รับรู้เกี่ยวกับนวัตกรรม หรือมีความรู้แต่ยัง ขาดรายละเอียด การปฏิบัติ	แสวงหาความรู้และ รายละเอียดเกี่ยว กับนวัตกรรมเพิ่มเติม	ความรู้ลึกที่เกิดขึ้นในตัว บุคคลที่จะตัดสินใจยอมรับ หรือปฏิเสธนวัตกรรม	การนำไปทดลอง ปฏิบัติ	การยอมรับ นวัตกรรมนั้น
1. สื่อมวลชน (โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร)	1. สื่อมวลชน 2. เจ้าหน้าที่ ส่งเสริม	1. เพื่อนบ้าน, กลุ่มเพื่อน	1. เพื่อนบ้าน, กลุ่มเพื่อน	1. เพื่อนบ้าน, กลุ่มเพื่อน
2. เจ้าหน้าที่ ส่งเสริม	3. เพื่อนบ้านหรือ กลุ่มเพื่อน	2. พ่อค้า	2. พ่อค้า	2. พ่อค้า
3. เพื่อนบ้านหรือ กลุ่มเพื่อน	4. พ่อค้า	3. เจ้าหน้าที่ ส่งเสริม	3. เจ้าหน้าที่ ส่งเสริม	3. เจ้าหน้าที่ ส่งเสริม
4. พ่อค้า		4. สื่อมวลชน	4. สื่อมวลชน	4. สื่อมวลชน

ตารางแหล่งข่าวสารในแต่ละขั้นของกระบวนการยอมรับนวัตกรรม

(Bohlen, 1964 : 277-288)

จะเห็นว่าลักษณะของผู้ยอมรับนวัตกรรมเร็วกว่า จะมีคุณลักษณะดังนี้คือ ในด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม จะมีการศึกษาสูงกว่า อ่านออกเขียนได้มากกว่า มีการถือครองที่ดินมากกว่า มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่า มีระดับของการได้ชั้นทางสังคมสูงกว่า ผู้ยอมรับนวัตกรรมช้ากว่า และในด้านพฤติกรรมการสื่อสาร ผู้ที่จะยอมรับนวัตกรรมเร็วกว่า จะมีส่วนร่วมในสังคมมากกว่า มีการติดต่อกับบุคคลอื่นมากกว่า มีการเปิดรับสื่อหลายช่องทาง มีการใช้ช่องทางในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลมากกว่า มีความพยายามในการแสวงหาข่าวสารมากกว่า มีความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมมากกว่า และมีระดับของความเป็นผู้นำสูงกว่าผู้ยอมรับนวัตกรรมช้ากว่า *

ในการวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน อันได้แก่ คุณลักษณะทางประชากรศาสตร์ (Demographic Characteristic) ได้แก่ เพศ อายุ รายได้ ระดับการศึกษา อาชีพ สถานภาพในครอบครัว และปัจจัยด้านพฤติกรรมการสื่อสาร ได้แก่ การเปิดรับข่าวสารทั่วไป การเปิดรับข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาในแง่ของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก การถือครองที่ดินและการเป็นผู้นำด้านความคิดที่จะมีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชน

*ดูรายละเอียดเกี่ยวกับข้อแตกต่างระหว่างผู้ยอมรับนวัตกรรมเร็วและช้ากว่าเพิ่มเติมได้ที่ Rogers and Shoemaker, 1971)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปิดรับข่าวสารและประสิทธิภาพของสื่อ

เดรก (Drake อ้างใน Felstchausen, 1973) ได้สรุปผลการวิจัยใน วิกฤตัมเบียว่า บุคคลที่มีตำแหน่งสูงในทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในชุมชนสามารถที่จะควบคุมหรือผูกขาด ทรัพยากร อากาศ และสื่อในการสื่อสารเพื่อที่จะทำลายหรือทำให้ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงกฎของชุมชนไม่ไห้สามารถกระทำ ช่นนั้นได้และบทบาทของสื่อมวลชน ในการพัฒนาถูกกำหนดโดยโครงสร้างของสังคม

พยัคฆ์พันธุ์ วัชรแก้ว (2525) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเปิดรับการสื่อสารที่มีผลต่อการพัฒนาด้านความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติงานตามโครงการสร้างงานในชนบทของคณะกรรมการสภาตำบล ศึกษาเฉพาะกรณีคณะกรรมการสภาตำบลอำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า

ปริมาณการเปิดรับการสื่อสารมีความสัมพันธ์กับความรู้ ทักษะคิด และการตัดสินใจอนุมัติโครงการสร้างงานในชนบทของคณะกรรมการสภาตำบล

ปัจจัยเกี่ยวกับผลประโยชน์ มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจอนุมัติโครงการสร้างงานในชนบทของคณะกรรมการสภาตำบล

ปริมาณการเปิดรับการสื่อสาร ความรู้ ทักษะคิดของคณะกรรมการสภาตำบล มีความสัมพันธ์กับผลของโครงการสร้างงานในชนบทที่ได้ดำเนินการเสร็จสิ้นไปแล้ว

ลาวัญย์ อินทรารักษ์ (2532) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ ทักษะคิด และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่สอย ตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ความศรัทธาในคำสอนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แต่ความศรัทธาในระดับบรรพชิตและความศรัทธาในพิธีกรรม มีความสัมพันธ์ทางลบกับทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

และพบว่าความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ในด้านความศรัทธาในคำสอน ความศรัทธาในเพศบรรพชิตและความศรัทธาในพิธีกรรมไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ความศรัทธาในคำสอนและความศรัทธาในเพศบรรพชิต เป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ ไม่สามารถอธิบายการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่เมาะได้

สุภัตรา ผาผุย (2532) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า หลังจากได้รับความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากหน่วยประชาสัมพันธ์ เคลื่อนที่ของสำนักงานป่าไม้ เขต เชียงใหม่แล้ว ชาวบ้านในหมู่บ้านทดลอง 1 และหมู่บ้านทดลอง 2 มีความรู้เพิ่มขึ้นและเปลี่ยนแปลงทัศนคติในทางที่ดีขึ้นมากกว่าหมู่บ้านควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ชาวบ้านหมู่บ้านทดลอง 1 และชาวบ้านหมู่บ้านทดลอง 2 มีการเพิ่มความรู้อื่นๆ และเปลี่ยนแปลงทัศนคติไม่แตกต่างกัน และจากการทดสอบค่าสหสัมพันธ์พบว่า การใช้ถ้ำและพิธีในกลุ่มทดลอง 2 มีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในทางลบ และการเคยพบปะพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของกลุ่มทดลองทั้ง 2 กลุ่มมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในทางบวก

ตามความคิดเห็นของชาวบ้านในกลุ่มทดลองทั้ง 2 กลุ่ม ที่มีต่อวิธีการเผยแพร่เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของหน่วยเคลื่อนที่สำนักงานป่าไม้ เขต เชียงใหม่ ชาวบ้านหมู่บ้านทดลอง 1 ที่ได้รับการประชาสัมพันธ์ เคลื่อนที่แบบสื่อมวลชนผสมมีความคิดเห็นว่าเป็นสื่อที่ให้ความเข้าใจมากที่สุดคือ วิทยุชุมชน แต่ชาวบ้านหมู่บ้านทดลอง 2 ที่ได้รับการประชาสัมพันธ์ เคลื่อนที่แบบสื่อมวลชนผสมผนวกสื่อบุคคลมีความคิดเห็นว่าเป็นสื่อที่ให้ความเข้าใจมากที่สุดคือ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้

จินดา คู่ภักดีดิษฐ์ (2532) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรม การเปิดรับสารกับความร่วมมือของประชาชนในการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณประโยชน์ ศึกษาเฉพาะกรณีประชาชนในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า

ประชาชนในเขตเกษตรกรรมก้าวหน้ารับฟังข่าวสารเรื่องการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณประโยชน์จากวิทยุ และเสียงตามสายน้อยกว่าประชาชนในเขตเกษตรกรรมล่าหลัง

ประชาชนในเขตเกษตรกรรมก้าวหน้ามีความรู้เรื่องการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณประโยชน์มากกว่าประชาชนในเขตเกษตรกรรมล่าหลัง และมีความคิดเห็นแตกต่างกันในเรื่องการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณประโยชน์

พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารมีความสัมพันธ์ทางลบกับการให้ความร่วมมือในการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณประโยชน์

อิทธิพลของสื่อต่อการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการมีความสัมพันธ์ทางลบกับการให้ความร่วมมือในการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณประโยชน์

จิระวรรณ อยู่ดี (2532) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการติดตามความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติของ เกษตรผู้รับสารจากการรณรงค์ระบบการติดตามสถานการณ์ศัตรูข้าว จังหวัดชัยนาท ในปี 2531 พบว่า

ความรู้ความสามารถในการวินิจฉัยแมลงศัตรูข้าวและศัตรูธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับเพศ และเพศชายจะมีความรู้ความสามารถมากกว่าเพศหญิง

ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติมีความสัมพันธ์กับขนาดพื้นที่เพาะปลูก ผู้ที่มีพื้นที่น้อยจะมีความรู้และการปฏิบัติดีกว่ามีพื้นที่มาก

ความรู้เกี่ยวกับการสำรวจศัตรูข้าวในนา มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการ ผู้เคยเข้าร่วมโครงการจะมีความรู้ดีกว่าผู้ไม่เคยเข้าร่วมโครงการ

ทัศนคติของเกษตรกรเกี่ยวกับการควบคุมศัตรูข้าวและการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูข้าว มีความสัมพันธ์กับอายุ ผู้ที่มีอายุมากจะมีทัศนคติที่ดีกว่าอายุน้อย

การปฏิบัติตนในการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูข้าว มีความสัมพันธ์กับอายุ เมื่อมีอายุต่างกันการปฏิบัติจะแตกต่างกัน

แหล่งความรู้ที่เกษตรกรทราบ มีความสัมพันธ์กับเพศและการเข้าร่วมโครงการ โดยเพศชายและผู้ที่เคยเข้าร่วมโครงการจะสนใจไขว่คว้าหาความรู้ได้ดีกว่า

การใช้ประโยชน์จากสื่อแผ่นพับ พบว่าได้ใช้ประโยชน์แต่ก็ยังมีผู้ที่ไม่ใช้ประโยชน์ เป็นส่วนใหญ่เพราะอ่านแล้วไม่เข้าใจเนื้อหา ทาสุนัขหาย

ลาวัญย์ มนไตรเวศน์ (2528) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ที่ได้รับ อิทธิพลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตป่าวังแดง ม่วงค่อม อำเภอเสนาทรายณ์ จังหวัดลพบุรี พบว่า ประชากรส่วนใหญ่มีความเห็นที่ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ทั้งนี้ เพราะส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่ามาเป็นเวลานาน ทำให้เห็นผลเสียต่าง ๆ อันเนื่องมา จากการทำลายป่า แต่ส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับโครงการสิทธิทำกิน เพราะโครงการมีผลต่อการจำกัดสิทธิต่าง ๆ ที่ประชาชนในพื้นที่

ธานี เกสทอง (2530) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับค่านิยม เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร ป่าไม้ของครูโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า เพศ อายุของครู ไม่มีผลที่ทำให้ค่านิยมเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน แต่ครูที่เคยได้รับการอบรมเกี่ยวกับ สิ่งแวดล้อมและไม่เคยได้รับการอบรมจะมีค่านิยมเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน

ชัยรัตน์ จงก้องเกียรติ (2533) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติต่อการอนุรักษ์ ป่าไม้ของสมาชิกหมู่บ้านโคกไม้แดง หัวทะเล อําเภอบะคา จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า โดย ทั่วไปสมาชิกหมู่บ้านป่าไม้ส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ สำหรับผู้ที่มีทัศนคติไม่ดี จะพบว่ามีอาชีพรับจ้าง สำหรับสมาชิกหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีหมู่บ้านป่าไม้ส่วนใหญ่มีทัศนคติ ที่ไม่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ ผู้ที่มีทัศนคติดีเพียงส่วนน้อยซึ่งจะเป็นกลุ่มที่มีอายุมาก และมีการ ศึกษาสูงกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพทำไร่

งานวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติ ความคิดเห็น และความตระหนักของประชาชนที่มีต่อการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม

บาบารา เจ วินสตัน (Winston, 1974) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ด้านความ ตระหนักของนักเรียนมัธยม ในศีกษาภาคต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม ผลการวิจัย พบว่า นักเรียน ยอมรับและมีความรู้ ความเข้าใจในสิ่งแวดล้อมและจากการ เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่าง

ความห่วงใยในปัญหาเกี่ยวกับความตระหนักและการปฏิบัติการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ริชมอนด์ (Richmond, 1977) ได้ศึกษาความรู้และทัศนคติทางสิ่งแวดล้อมของนักเรียนมัธยมศึกษาในประเทศไทย ผลของการวิจัยพบว่า นักเรียนที่มีความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับต่ำ แต่มีความคิดรวบยอดทางสิ่งแวดล้อมกว้างขวางพอสมควร และมีทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อมเป็นไปในทางบวก เมื่อศึกษาถึงความแตกต่างทางด้านเพศ ปรากฏว่านักเรียนชายมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมดีกว่านักเรียนหญิง แต่ไม่มีความแตกต่างกันในด้านทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อม

วิชัย พัฒนางค์ธรรม (2524) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของนักศึกษาในวิทยาลัยครูภาคใต้ พบว่า ตัวแปรเพศ ภูมิภาค การเป็นสมาชิกของชมรมอนุรักษ์ มีทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่แตกต่างกัน และนักศึกษาที่บิดามารดามีอาชีพแตกต่างกันจะมีทัศนคติต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ไม่แตกต่างกัน

โสภณ เตชมา (2524) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติของนักศึกษาวิทยาลัยครูที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ระดับการศึกษามีส่วนทำให้ทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน โดยนักศึกษาระดับ ปกศ.สูง มีทัศนคติเฉลี่ยสูงกว่าระดับ ปกศ. และนักศึกษาชายหญิงมีทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่แตกต่างกัน

ปราณี สุจริตน์ไชยกุล (2525) ได้ศึกษาเกี่ยวกับค่านิยมของนักศึกษาวิทยาลัยครูส่วนกลางเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในเกณฑ์สูงหรือมีความรู้ดี โดยได้รับความรู้จากเอกสารเผยแพร่และตำรามากที่สุด ร้อยละ 51.20 แหล่งที่ทำให้ความรู้มากที่สุดคือ สื่อมวลชน ร้อยละ 59.86 นักศึกษาสายวิชาวิทยาศาสตร์และสายวิชาสังคมศึกษาที่มีค่านิยมต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่แตกต่างกัน

วันพร ผลาวลัย (2528) ศึกษาความรู้ความตระหนักของครูมัธยมศึกษาในเรื่องผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากโครงการที่พัฒนาชายฝั่งตะวันออก พบว่า ครูมัธยมศึกษามีความรู้เรื่อง

ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดจากโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกในระดับปานกลาง แต่มีความตระหนักต่อปัญหา และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมค่อนข้างสูง

เสน่ห์ พบพาน (2528) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมของประชาชนอำเภอนครหลวง โดยศึกษากรณีกิจการอุตสาหกรรมในเขตเกษตรกรรม พบว่า ประชาชนมีความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยส่วนรวมอยู่ในระดับปานกลาง การเปิดรับสื่อมวลชน มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมใน ส่วนรวม ส่วนอายุ ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชนและการเข้าถึงสื่อบุคคล มีความสัมพันธ์เชิงลบกับความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยส่วนรวม

วรรณภา เจียรตันศิริกุล (2531) ได้ศึกษาถึงอิทธิพลของรายการโทรทัศน์ที่มีต่อความตระหนักในการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครนี้ พบว่า ระดับการศึกษาตั้งแต่ปริญญาตรีขึ้นไปมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับความตระหนักในการส่งเสริมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และการรับชมข่าวสารและรายการส่งเสริมความรู้ทั่วไป มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับความตระหนักในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม แต่การรับชมรายการที่ส่งเสริมความรู้ทางสิ่งแวดล้อมไม่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

บุญลือ คชเสนีย์ (2532) ได้ศึกษาความรู้ และความตระหนักของประชาชนในท้องถิ่นที่มีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม บริเวณสถานที่ท่องเที่ยวชายทะเล ศึกษาเฉพาะกรณีเกาะเสม็ด จังหวัดระยอง พบว่า ประชาชนในท้องถิ่นส่วนใหญ่มีความรู้ในระดับสูง โดยผู้ประกอบการอาชีพหลักเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจะมีความรู้มากกว่าผู้ที่ประกอบอาชีพหลักไม่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวและประชาชนที่มีการศึกษาสูง มีความตระหนักมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อย ประชาชนในท้องถิ่นส่วนใหญ่มีพฤติกรรมการรับข่าวสารในระดับปานกลาง

อมราวดี เหมาคม (อ้างในบุษบา ภูสกุล, 2535 : 24) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นของราษฎรรอบอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า หัวหน้าครอบครัวที่ตั้งถิ่นฐานเป็นเวลานานได้รับฟังข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ

มากจะมีความคิดเห็นที่ติดต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนระดับการศึกษา อายุ สภาพเศรษฐกิจไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ฮาร์ล เอพ คัฟแมน (Kuafman 1949 : 528) ได้ศึกษาพบว่า

1. อายุ มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. เพศ มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
3. การศึกษา มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. ขนาดครอบครัว มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
5. อาชีพ มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
6. รายได้ มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
7. ความยาวนานในการอาศัยอยู่ในท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วม

ของประชาชน

กรมพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย (2519) ได้รายงานการวิจัยเรื่อง โครงการสารภี ตำบลจัมมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า

1. ประชาชนกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุสูง มีแนวโน้มเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่ากลุ่มประชากรที่มีอายุน้อย
2. สมาชิกกลุ่มที่เป็นชาย: เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่ากลุ่มสมาชิกที่เป็นหญิง
3. ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูง เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่า ผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำ
4. บุคคลที่สมรสแล้ว และเป็นหัวหน้าครอบครัว เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการเป็นส่วนใหญ่มากกว่า
5. บุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีรายได้ครอบครัวต่อปีสูง และมีที่ดินถือครองมาก เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่าผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจด้อยกว่า

6. บุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการส่วนใหญ่มักประกอบอาชีพอยู่ในหมู่บ้านเป็นเวลานานกว่า 20 ปี

จิตรลดา วิทย์บุญ (2520) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความเห็นของประชาชนในภาคเหนือเกี่ยวกับการปลูกสร้างสวนป่า พบว่า ประชาชนเห็นด้วยมากที่สุด คือ ประชาชนควรมีส่วนช่วยดูแลบำรุงรักษาสวนป่า แต่การปลูกป่าควรเป็นหน้าที่ของรัฐบาล

กรรณิกา ชมดี (2524) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า

1. ระยะเวลาที่ประกอบอาชีพในหมู่บ้านและ เคยเป็นสมาชิกกลุ่มอื่น ๆ มากมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
2. อายุ การศึกษา สถานภาพสมรส ตำแหน่ง จำนวนที่ดินถือครอง และรายได้ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชน
3. การจูงใจของกักัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล ครู คณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการชุมชน เจ้าหน้าที่โครงการสารภี เจ้าหน้าที่เกษตรและพัฒนากรมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญ
4. การมีส่วนร่วมของประชาชน กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
5. สำหรับแบบของการมีส่วนร่วม ได้แก่ การร่วมประชุม ออกวัสดุ การร่วมเป็นผู้ริเริ่ม ออกแรง ร่วมออกเงิน การเป็นกรรมการและการร่วมเป็นผู้นำไม่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ

อาสาฬห์ เกษทรัพย์ (2524) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรม โรงเรียนชุมชนของผู้ปกครองในเขตอำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนชุมชนภูมิวิทยา พบว่า

1. จำนวนบุตรของผู้ปกครองมีส่วนเกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนชุมชนของผู้ปกครองคือ ผู้ปกครองที่มีจำนวนบุตรมาก มีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนชุมชนมากกว่าผู้ปกครองที่มีจำนวนบุตรน้อย
2. รายได้ของผู้ปกครอง มีความเกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนชุมชนของผู้ปกครอง คือผู้ปกครองที่มีรายได้สูงมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนชุมชนมากกว่าผู้ปกครองที่มีรายได้ต่ำ
3. การเป็นผู้นำท้องถิ่นของผู้ปกครองมีความเกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนชุมชนของผู้ปกครอง คือผู้ปกครองที่เป็นผู้นำท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนมากกว่าผู้ปกครองที่ไม่ได้เป็นผู้นำท้องถิ่น
4. การติดต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลผู้ปกครอง มีความเกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนชุมชนของผู้ปกครองคือ ผู้ปกครองที่ติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐบาลมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนชุมชนมากกว่าผู้ปกครองที่ติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐน้อย

จอมขวัญ เทพไชย (2525) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของโครงการหมู่บ้านป่าไม้ ตำบลใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า สมาชิกหมู่บ้านป่าไม้และหมู่บ้านใกล้เคียง เห็นด้วยกับโครงการปลูกสร้างสวนป่า เพราะมีความเข้าใจผิดถึงผลประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้และมีความเห็นว่าประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมดูแลรักษาต้นไม้ได้เช่นกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

บริพัทธ์ ไชยวงค์แก้ว (2528) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาพฤติกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน พบว่า พัฒนาการส่วนใหญ่มิทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และมีพฤติกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทั้งที่เป็นพฤติกรรมที่คาดหวังว่าพัฒนาการจะปฏิบัติและมีพฤติกรรมตามบทบาทหน้าที่ของพัฒนาการที่พึงประสงค์โดย

ระดับการศึกษา ระยะเวลาการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน การได้รับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ทั้งจากการเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา และแหล่งอื่นมีความ

สัมพันธ์กับทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพัฒนากร

ระยะเวลาการปฏิบัติงานชุมชน การได้รับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากแหล่งอื่น ๆ นอกเหนือจากสถาบันการศึกษา บริเวณป่าไม้พื้นที่ปฏิบัติงานของพัฒนากร มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมที่คาดหวังว่าพัฒนากรจะประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

อายุ เพศ การศึกษา ตำแหน่งหน้าที่ ภูมิภาคการปฏิบัติงาน ประสบการณ์การทำงานอื่นมาก่อนที่จะดำรงตำแหน่งพัฒนากร ระยะเวลาการปฏิบัติงานพัฒนากรชุมชน การได้รับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บริเวณป่าไม้พื้นที่การปฏิบัติงาน จำนวนหมู่บ้านที่พัฒนากรรับผิดชอบมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมตามบทบาทหน้าที่ของพัฒนากรอย่างมีนัยสำคัญ

ศรีปริณญา ชูประจ่าง (2529) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของพัฒนากรในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชนบท พบว่า

1. พัฒนกรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชนบทระดับปานกลาง
2. ลักษณะ เป็นการมีส่วนร่วมวางโครงการและร่วมปฏิบัติมากกว่าการมีส่วนร่วมบำรุงรักษา
3. ระยะเวลาการปฏิบัติงานในชุมชน ระยะเวลาการปฏิบัติงานเขตพัฒนาตำบล ปัจจุบันและความคิดเห็นต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชนบทของพัฒนากร
4. เพศ อายุ ระดับการศึกษา ภูมิภาคเขตปฏิบัติงาน การติดต่อข่าวสารสิ่งแวดล้อมไม่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมในการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชนบทของพัฒนากร

ประสพสุข ตีอินทร์ (2531) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกานัน ผู้ใหญ่บ้าน ในภาคเหนือ พบว่า ในระหว่างปัจจัยด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม จิตวิทยาสังคม และด้านอื่น ๆ กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกานัน ผู้ใหญ่บ้าน พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ กับผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีความแตกต่างกันคือ ปัจจัยด้านประชากรจะมีแต่ขนาดครอบครัว

เท่านั้น มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกานัน ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนอายุและระดับการศึกษาไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกานัน ผู้ใหญ่บ้าน สำหรับปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม จำนวนที่ดินที่ถือครองเป็นกรรมสิทธิ์ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง การเข้าอบรมจากหน่วยงานต่าง ๆ จะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกานัน ผู้ใหญ่บ้าน ในเรื่องการเป็นสมาชิกกลุ่มสังคม รายได้ การใช้เชื้อเพลิง การจัดหาเชื้อเพลิง ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกานัน ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนปัจจัยด้านจิตวิทยาสังคมและด้านอื่น ๆ พบว่า การพบปะพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอ เจตคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และความสนใจเกี่ยวกับเรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกานัน ผู้ใหญ่บ้านในภาคเหนือ

สมาใจ เข้มเจริญ (อ้างใน บุษบา ภูสกุล, 2535 : 27) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า เพศไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และพบว่า รายได้ จำนวนที่ดินที่ใช่ประโยชน์ ความรู้ ความคิดเห็น การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ความเห็นพ้องต้องกันของเพื่อนบ้าน ในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

พิสิษฐ์ บุญไชย (อ้างใน บุษบา ภูสกุล, 2535 : 26) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของกรมการสภาพตำบล ศึกษาเฉพาะกรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง พบว่า ระดับความสนใจข่าว การได้รับทราบเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ทางสื่อมวลชน และความสนใจต่อโครงการอนุรักษ์ป่าไม้มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ คือกลุ่มที่ได้รับทราบเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ทางสื่อมวลชนมาก จะมีระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้มากกว่ากลุ่มที่ได้รับน้อยกว่า

สมชาติ จิววัฒนารักษ์ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของกานัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชนบท ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การมีส่วนร่วมของกานัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชนบท ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีส่วนร่วม

ในกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉลี่ยร้อยละ 30 โดยเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์น้ำมากที่สุด ร้อยละ 38.2 และเข้าร่วมกิจกรรมเรื่องป่าไม้มากที่สุด ร้อยละ 20.4 ซึ่งกิจกรรมที่กักัน ผู้ใหญ่บ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์น้ำมากที่สุดคือ การบันรื่อง และกิจกรรมที่มีส่วนร่วมน้อยที่สุดคือ การกำจัดน้ำเสีย และเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ กิจกรรมที่กักันผู้ใหญ่บ้านมีส่วนร่วมมากที่สุดคือ การปลูกพืช ผัก สวนครัว และกิจกรรมที่มีส่วนร่วมน้อยที่สุดคือ การใช้ดินเพื่อกิจกรรมป่าไม้ และเกี่ยวกับความคิดเห็นของกักันผู้ใหญ่บ้านในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชนบทนั้น ส่วนใหญ่มีความเข้าใจและมีความคิดเห็นในทางบวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเห็นควรวำให้มีการอบรมให้ความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ำให้แก่ประชาชนด้วย

บุษบา ภู่สกุล (2535) ได้ศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสื่อ ความรู้ ทศนคติ และการมีส่วนร่วมในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ อำเภอวัฒนานคร จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า

1. พฤติกรรมการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้
2. พฤติกรรมการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่มีความสัมพันธ์กับทศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้
3. พฤติกรรมการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้
4. ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์ทางบวกกับทศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้
5. ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้
6. ทศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้
7. พฤติกรรมการเปิดรับสื่อและทศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้สามารถอธิบายการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ได้ โดยทศนคติมีอิทธิพลในทางลบ ในขณะที่พฤติกรรมการเปิดรับสื่อมีอิทธิพลในทางบวก

สุวารีย์ วงศ์วัฒนา (2535) ได้ศึกษาเรื่องพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารกับ ความรู้ ความตระหนักและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนชาวแพ จังหวัด พิชัยอุบลราชธานี พบว่า

1. กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เปิดรับข่าวสารในระดับต่ำ มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง มีความตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับน้อย
2. พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความรู้ในการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
3. ความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตระหนัก ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
4. ความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
5. ความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นตัวแปรเพียงตัวเดียวที่สามารถ อธิบายการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากผลงานวิจัยที่ยกมาส่วนใหญ่ ได้สรุปผลการวิจัยที่สอดคล้องกันว่า การตัดสินใจ ในการเข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนนั้น ปัจจัย ที่มีอิทธิพลที่สำคัญได้แก่ ปัจจัยทางด้านประชากร เช่น เพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา รายได้ สถานภาพในครอบครัว ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจ จำนวนการถือครองที่ดิน และปัจจัยทางด้านพฤติกรรมการสื่อสาร เช่น การเปิดรับข่าวสาร จากสื่อมวลชน และการเข้าถึงสื่อบุคคลต่าง ๆ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อศึกษา ความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชน โดยศึกษา ถึงลักษณะของการเปิดรับข่าวสาร ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนลักษณะทางด้าน ประชากร ซึ่งเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดแนวโน้มในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของบุคคล